

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Fredrik Andersson

Hur känner man igen den
målvakt som bör utvisas?

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Docent Helén Örnemark Hansen

Straffrätt

Vårterminen 2002

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte och problemställning	4
1.2 Metod	5
1.3 Avgränsningar	6
2 ASSOCIATIONSRÄTTSLIG BAKGRUND	7
2.1 Bakgrund	7
2.2 Associationsrättsliga regler	7
2.2.1 Lagerbolag	7
2.2.2 Skalbolag, vinstbolag och förlustbolag	8
2.2.3 Aktiebolagets ägare och styrelse	11
2.2.4 Styrelsens ansvar	12
2.2.5 Likvidation av aktiebolag	13
2.2.6 Generalfullmakt	14
3 VAD ÄR EN MÅLVAKT?	16
3.1 Bakgrund	16
3.2 Allmänna kommentarer	17
3.3 Rekrytering av målvakter	18
3.4 Traditionella användningsområden	19
3.5 Målvakter inom försäkringsbranschen	21
3.5.1 Bedrägeri med hjälp av sjuk- och olycksfallsförsäkringar	21
3.5.2 Bedrägeri med hjälp av företagsförsäkring	22
3.6 Bilar registrerade på målvakter	23
4 GRÄNSDRAGNINGAR	24
4.1 Allmänna kommentarer	24
4.2 Skillnaden mellan bulvan och målvakt	25

4.2.1	Bulvan	25
4.2.2	Målvakt	26
4.2.3	Vad skiljer målvakten från bulvanen?	28
4.3	Den traditionella målvakten	28
4.4	Andra former av målvakter	30
4.4.1	Den respektabla målvakten	30
4.4.2	Målvakter inom försäkringsbranschen	33
4.4.3	Ungdomar som målvakter	36
4.5	De nya typerna av målvakter	36
5	MÅLVAKTENS DELAKTIGHET	39
5.1	Bakgrund	39
5.2	Målvaktens klandervärdhet	39
5.3	Målvakten som medverkande	42
6	ÅTGÄRDER MOT MÅLVAKTSPROBLEMATIKEN	46
6.1	Lagstiftning	46
6.1.1	Förkortade tidsfrister för likvidation	46
6.1.2	Förbud att utse en målvakt i bolaget	47
6.1.3	Näringsförbud föreslås hindra fullmakter	48
6.1.4	Analys av lagstiftningen	50
6.2	Förslag till åtgärder från praktikerhåll	54
6.3	Kommentarer	59
7	MÅLVAKTSÄRENDEN HOS EBM	62
8	SLUTKOMMENTARER	64
BILAGA A		66
	Metallmålet	66
BILAGA B		68
	Luftfakturamålet	68
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING		69
	Källor	69
	Offentligt tryck	69
	Litteratur	69
	Litteratur	69
	Artiklar	70
	Opublicerat material	70
	Intervjuer	70

Sammanfattning

Den ekonomiska brottsligheten som innefattar en målvaktsproblematik blir allt mer omfattande. Förenklat uttryckt är en målvakt en person som är beredd att ta på sig ett straffansvar för sin huvudmans agerande under förutsättning att han får ersättning för detta. Målvaktens uppgift i det brottsliga förfarandet kan vara allt ifrån att endast låna ut sitt namn till att på ett mer omfattande sätt ta del i skötseln av ett bolag. Målvaktens huvudman låter målvakten stå som företrädare för bolaget, för att det inte skall synas att huvudmannen själv figurerar i bolaget.

Det har på senare tid uppmärksammats att det finns olika typer av målvakter. Den traditionella bilden utgörs av den socialt utslagne och missbrukande uteliggaren. Det finns dock fler typer av målvakter, vilka troligen är än viktigare att uppmärksamma, eftersom de kan utgöra ett större hot inom den ekonomiska brottsligheten. Hotet ligger i att dessa inte uppmärksammas som målvakter och följaktligen löper hans huvudman därmed mindre risk att upptäckas. Denne kan obemärkt fortsätta med sin brottslighet. De nya formerna av målvakter som uppmärksammats benämns i detta arbete som den respektabla målvakten, målvakter inom försäkringsbranschen, ungdomar som målvakter och bilar registrerade på målvakter. Kännetecknen hos dessa skiljer sig åt på flera punkter från den traditionella typen av målvakter.

Målvakten tar på sig ett straffansvar som egentligen tillhör hans huvudman. Mot bakgrund av detta förhållande finns anledning att diskutera målvaktens klandervärdhet. Denna varierar även mellan olika målvaktstyper. Den socialt utslagne personens delaktighet i ett brott kan avsevärt skilja sig åt från den socialt väl ansedda personens delaktighet i brottet. Anledningarna kan vara flera och som exempel kan nämnas personens utsatta position, behovet av pengar, möjligheten att ta till vara sina intressen samt vetskapen om delaktigheten i brottsligheten.

Den 1 januari 2002 infördes en reglering, vilken avser att till viss del åtgärda problemet med att målvakter tillsätts som styrelse i ett bolag. Vid en närmare analys är regleringen dock förhållandevis oklar och effekterna av den kan inte förväntas bli de avsedda. Vad praktikerna efterlyser är istället en reglering som avser själva kärnan i problemet, det vill säga en reglering av bolagsöverlåtelser och en noggrannare kontroll av de styrelseledamöter som registreras i bolagen. Det finns även önskemål från myndigheternas sida om större befogenheter för och mer resurser till ekobrottsbekämpningen.

Förord

Att skriva om ett ämne som är relativt utforskat är på ett sätt tacksamt, men många gånger även väldigt frustrerande. Det är tacksamt i den meningen att ämnet lämnar öppet för vilda analyser och diskussioner. Förhoppningsvis kan dessa leda fram till konkreta påpekanden om problemet och möjligen även bidra till att föra rättsutvecklingen framåt. Det kan samtidigt vara väldigt frustrerande att inte ha så mycket litteratur att tillgå när kreativiteten i diskussionerna tryter. I sådana situationer är det ovärderligt att ha personer att utbyta tankar med. Det är oftast i dessa diskussioner som de bästa funderingarna föds. I det fortsatta arbetet kan dessa funderingar många gånger utvecklas till de mest intressanta diskussionerna eftersom en person som ser problemet med andra ögon har bidragit med synpunkter. I detta sammanhang vill jag passa på att tacka min handledare docent Helén Örnemark Hansen och doktoranden i straffrätt Malin Sjöstrand för många givande diskussioner.

Då man arbetar med ett problem under en längre period för man många diskussioner med sig själv. Under denna process analyserar man problemet om och om igen. När sedan tankegångarna skall skrivas ner finns en stor risk att påpekanden som man anser självklara utelämnas. Den kunskap man tillägnat sig under arbetet finns emellertid inte hos läsaren, vilket kan göra det svårt för denne att tillfullo förstå författarens resonemang om inte tankarna förtydligas. Även i detta sammanhang vill jag tacka Helén och Malin. Förutom dem vill jag tacka mina goda vänner Johan Holmqvist och Birgitta Karlsson för en hård men behövlig språkgranskning. Johan har även strött ris och ros över arbetet, dock mest ris, vilket i och för sig var väntat. Detta har dock endast stärkt författaren i övertygelsen om riktigheten i hans argument och slutsatser. Vad avser granskning av språk och resonemang har även Lars Olsson gjort en enorm insats. Här vill jag också passa på att tacka min far och John Strömberg för all hjälp de bidragit med. Ett speciellt tack vill jag också framföra till chefsåklagare Gertrud Holm som varit behjälplig med material och statistik samt kriminalinspektör Ann-Charlotte Malm för att hon tagit sig tid att diskutera olika problem och tillhandahålla material. De avsnitt som handlar om målvakter inom försäkringsbolag bygger uteslutande på material och diskussioner som jag har haft med utredningschef Ulf Rönndahl på If skadeförsäkring. Ett stort tack till honom för hans stora engagemang i detta arbete.

Sist men absolut inte minst vill jag skicka en stor kram till Åsa Adolfsson som tack för upplåtelse av husrum och många stärkande fikastunder!

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslag (1975:1385)
EBM	Ekobrottsmyndigheten
EES	Europeiska ekonomiska samarbetsområdet
IL	Inkomstskattelag (1999:1229)
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop	Proposition
PRV	Patent- och Registreringsverket
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Syfte och problemställning

Målvakten har en central roll inom lagsporten, nämligen att skydda målet så att motståndarlaget inte gör mål och han är därför en nyckelperson i sitt lag. På motsvarande sätt har den så kallade målvakten även en central roll inom den ekonomiska brottsligheten. Det är han som skall skydda målet (det brottsliga upplägget) mot motståndarlaget (de rättsliga myndigheterna samt andra som lider skada på grund av upplägget). Målvakten är den person som gentemot myndigheterna skall svara för de oegentligheter som pågår och därmed indirekt också skydda den verkliga gärningsmannen. Denne skulle härvid kunna liknas vid lagledaren. Han organiserar spelet (förfarandet) men deltar inte själv, utan håller sig hela tiden bredvid planen. Skillnaden ligger dock i att lagledaren inom den ekonomiska brottsligheten aldrig skall synas, utan bara skörda frukterna av sin organisation i det fördolda.

Då vi kommer över till regelverket passar liknelsen inte längre lika bra. Ett otillåtet spel i fotboll beivras genast av domaren. Detta låter sig göras eftersom man direkt kan se vem som har gjort överträdelsen. Detta bör motståndarlaget få fördel av och då hjälper det inte att straffa lagledaren. Inom den ekonomiska brottsligheten straffar man förvisso målvakten som har gjort något olagligt, men frågan är om det är denne som egentligen bör hållas ansvarig? Om motståndarlaget (myndigheten) skall få någon fördel av överträdelsen bör man i detta fall straffa lagledaren (den verkliga gärningsmannen). För att få bukt med problemet bör alla resurser sättas in för att nå roten till det onda, det vill säga lagledaren, som organiserar hela upplägget. Inom den ekonomiska brottsligheten, som är ett mycket komplicerat område, måste man ha en effektiv brottsbekämpning. Det hjälper då inte att straffa den person som endast har rollen som syndabock i upplägget. Han har redan från början tänkts få bära det straffrättsliga ansvaret, medan lagledaren skall gå fri och åtnjuta frukterna av förfarandet. Inför nästa match behöver lagledaren endast byta ut målvakten för att återigen kunna vinna mot motståndarlaget. Den vinst som samhället ser genom att lagföra målvakten, är i själva verket en förlust. Det straffrättsliga förfarandet är en dyr process, för att inte tala om kostnaderna inom kriminalvården. När myndigheterna slår sig till ro efter att ha funnit den skyldige, planerar lagledaren en ny match med en ny målvakt och så småningom upprepas hela förfarandet. Vinsten ligger i själva verket hos lagledaren. Inte förrän myndigheterna kommer åt denne kan samhället slå sig för bröstet och se sig som vinnare av hela cupen.

Ett av syftena med detta arbete är att undersöka vilka olika typer av målvakter som existerar. Mycket pekar på att inte endast den traditionella typen av målvakter förekommer, det vill säga bilden av den socialt utslagne

och missbrukande uteliggaren. Troligen är problemet mer utbrett och större än vad man tror. Förutom de olika typerna av målvakter skall olika användningsområden för dessa uppmärksammas samt hur rekryteringen av dem går till. I samband med detta kommer även målvaktens delaktighet i brottsligheten att diskuteras.

Förhoppningen är att detta arbete skall leda fram till upptäckten av vissa kännetecken för en målvakt och en målvaktssituation. Det är tänkt att de gemensamma dragen utkristalliseras genom en analys av användningsområdena för målvakter samt en analys av vilka gemensamma nämnare de otraditionella målvakterna har. Kännetecknen skall sedan förhoppningsvis kunna bidra till att identifiera målvakter på för oss idag okända områden.

I det följande diskuteras även åtgärder som har införts för att komma till rätta med denna problematik. Detta kompletteras med synpunkter från praktikerhåll och en undersökning genomförd vid Ekobrottsmyndigheten i Malmö. Undersökningen avser antalet inkomna målvaktsärenden under en viss period samt hur dessa ärenden har behandlats.

Problemställningen för detta arbete är alltså följande:

Hur identifieras en målvakt samt vilka åtgärder kan vidtas för att komma till rätta med målvaktsproblematiken?

1.2 Metod

Det finns väldigt lite material att tillgå om målvaktsproblematiken. Företrädesvis har material från Ekobrottsmyndigheten använts. Arbetet bygger även till stor del på intervjuer med åklagare och poliser som arbetar med denna typ av mål. Även en företrädare för PRV:s bolagsavdelning har intervjuats. If skadeförsäkring har varit behjälplig med det material som handlar om målvakter inom försäkringsbranschen. Även företrädare för försäkringsbolaget har intervjuats.

I viss mån har offentligt tryck kunnat användas. Det finns dock inte så mycket relevant material då målvaktsproblematiken tycks ha åsidosatts inom lagstiftningen. Inom doktrinen har associationsrättslig litteratur använts samt litteratur och artiklar om bulvanförhållanden. Till stor del bygger även arbetet på författarens egna analyser av respektive tankar om målvakter och åtgärder mot dessa.

1.3 Avgränsningar

Målvaktsproblematiken är ett problem som berör många rättsområden såsom exempelvis associationsrätt, skatterätt och straffrätt. I detta arbete ligger tyngdpunkten på straffrätten, men det har även varit nödvändigt att kort beröra vissa bolagsrättsliga regler för att kunna förstå problematiken till fullo. Företrädesvis har regler om aktieägares och styrelseledamöters funktion och ansvar tagits upp då problemen är störst vad gäller dessa. Vidare har framställningen begränsats till att avse aktiebolag, även om problemen säkerligen också förekommer inom andra associationsformer.

Vad avser målvaktens klandervärdhet förs endast en diskussion om förhållandet mellan målvakternas inbördes klandervärdhet samt klandervärdheten i förhållande till deras huvudmän. Inga straffrättsliga regler angående straffmätning har diskuterats i detta avseende. De enskilda brott som målvakten kan göra sig skyldig till har inte heller diskuterats, eftersom det huvudsakliga syftet har varit att försöka hitta kriterier för att identifiera en målvakt.

2 Associationsrättslig bakgrund

2.1 Bakgrund

En viktig del i målvaktsuppläggen är användandet av så kallade skalbolag. Dessa ger sken av att det bedrivs en näringsverksamhet i bolaget. I själva verket förekommer ingen egentlig verksamhet, utan bolaget används endast som ett hjälpmedel för att genomföra de planerade oegentligheterna. Eftersom skalbolaget utgör en viktig förutsättning för att upplägget skall kunna genomföras, finns det anledning att titta närmare på vissa regleringar avseende detta. Först följer en förklaring av begreppen lagerbolag och skalbolag, därefter tas regler för överlåtelse av aktiebolag upp. Styrelsen i ett aktiebolag tillmäts en viktig uppgift inom aktiebolagsrätten och därför måste även vissa bestämmelser avseende dennas ansvar, tillsättning och avgång beröras. I detta avsnitt uppmärksammas även aktiebolagets ägare. Ett vanligt tillvägagångssätt vid bolagsplundring är att lagledaren eller en bulvan för denne förses med en generalfullmakt för att kunna utföra de planerade transaktionerna. Det är därför viktigt med en kort beskrivning av sådana fullmakter.

2.2 Associationsrättsliga regler

2.2.1 Lagerbolag

De så kallade lagerbolagen är aktiebolag som bildas för att ligga färdiga i avvaktan på försäljning. Färdigbildade och registrerade aktiebolag underlättar en nystart av ett företag. Även snabba affärer där verksamheten skall bedrivas i aktiebolagsform underlättas. Lagerbolag bildas vanligen av specialistombud, revisionsbyråer och advokatbyråer. Större företag har i vissa fall lagerbolag liggande för att användas vid behov.¹

Under senare år har det uppmärksammats att vissa aktörer bildar lagerbolagen genom att aktiekapitalet tillskjuts i form av apportegendom. På så vis kan kostnaden för ett sådant lagerbolag sänkas dramatiskt och priset på dessa varierar mellan 3.000 och 5.000 kronor. Det förekommer även att utländska juridiska personer vid bolagsbildningen anges som stiftare och tecknare av samtliga aktier. Detta förhållande gör att det är näst intill

¹ EBM, *Rapport 2001:1*, s. 102.

omöjligt att identifiera de personer som faktiskt driver verksamheten.² Vissa lagerbolagsförsäljare tillhandahåller även målvakter, som då innehar styrelseuppdraget. Oseriösa köpare av lagerbolag kan således på ett naturligt sätt komma i kontakt med dessa. Bolagen används sedan för olika brottsliga verksamheter som exempelvis kreditbedrägerier och skattebrott.³ Det förekommer även att köparna agerar för bolagets räkning med hjälp av en generalfullmakt utfärdad av bolagets tidigare styrelse. Se kapitel 2.2.7.

2.2.2 Skalbolag, vinstbolag och förlustbolag

Begreppet *skalbolag* har idag inte någon bestämd definition, men i allmänhet avses ett bolag som endast innehåller likvida tillgångar. Skalbolaget kan förenklat beskrivas som en säck med pengar. I åklagarväsendets rapport 1996:1 beskrivs skalbolaget som ett bolag där själva rörelsen överläts separat. Endast likvida tillgångar återstår alltså i bolaget.⁴ I BRÅ:s rapport *Vad är ekobrott?* sägs att man med skalbolag menar ett aktiebolag som inte har andra tillgångar än pengar på ett bankkonto eller i form av kontanter. Bolaget har inte heller några bokförda skulder.⁵ Ett skalbolag bildas vanligen genom en så kallad inkråmsöverlåtelse. Med inkråm avses samtliga tillgångar och skulder i ett bolag. En inkråmsöverlåtelse går vanligen till på följande sätt. Vinsterna i bolaget samlas under en tid och därefter bildas ett nytt aktiebolag. Det nya bolaget köper det gamla bolagets inkråm och kvar blir ett bolag med endast likvida medel som tillgångar, en säck med pengar, det vill säga ett skalbolag.⁶

En speciell form av skalbolag är *vinstbolaget* som utöver det ovan anförda innehåller obeskattade vinstmedel och därmed latent skatteskulder. Normalt används beteckningen skalbolag för båda fallen.⁷ En ytterligare form av bolag som bör uppmärksammas är *förlust-* eller *insolvensbolagen*. Dessa bolag har både tillgångar och skulder, men skulderna är lika stora eller större än tillgångarna.

I rapporten *Utredningen angående vissa frågor om ekonomisk brottslighet* som utarbetats av en arbetsgrupp inom Riksåklagarens kansli sägs följande om skalbolag:

”Idén med skalbolagstransaktioner är att säljaren av ett skalbolag skall kunna plocka ut medel ur rörelsen och skatta för dem enligt de förmånliga reavinstreglerna. På det viset kan han som exempel sälja ett företag värt tio miljoner kronor för åtta miljoner kronor och ändå tjäna på affären. Fördelen för den seriöse köparen är att få tillgång till en obeskattad vinst och likvida

² EBM, *Rapport 2000:1*, s. 57, se här för närmare information angående apportegendom som aktiekapital. Även EBM, *Rapport 2001:1*, s. 103.

³ EBM, *Rapport 2000:1*, s. 57.

⁴ Åklagarväsendets rapport 1996:1, s. 11.

⁵ BRÅ-rapport, *Vad är ekobrott?*, s. 36 ff.

⁶ A.a. s. 37 f.

⁷ Åklagarväsendets rapport 1996:1, s. 11.

medel. Vinsten kan elimineras på laglig väg; genom underskott eller avskrivningar. Resultatet blir en lägre skatt.

Den oseriöse köparen av skalbolag utnyttjar möjligheten att köpa in tio miljoner kronor i vinst- och fondmedel i ett bolag för åtta miljoner. Därefter tömmer han omedelbart bolaget på alla pengar, struntar i bolagets skulder och stoppar mellanskillnaden – i detta exempel 2 miljoner kronor – i egen ficka. Det kan gå mycket snabbt att på detta sätt avhända ett bolag som tidigare bedrivit en seriös verksamhet alla tillgångar. Ju fler bolag som töms på sitt ekonomiska innehåll – helt enkelt plundras på sina tillgångar – desto större belopp kan gärningsmannen komma åt.

Det var på detta sätt skalbolagshärvorna uppstod. Det rörde sig om en systematisk plundring av de ekonomiska tillgångarna i ett större antal bolag. Som exempel kan nämnas att i en enda stor härva plundrades 360 bolag. Banker och andra finansinstitut lämnade lån till köparen av bolagen. För dessa lån hade man en god säkerhet eftersom den nye ägaren omedelbart tillgodogjorde sig de likvida medlen i skalbolaget och betalade tillbaka lånen med det nyförvärvade bolagets pengar. Ofta skedde transaktionerna – lånen och återbetalningarna – i omedelbar anslutning till varandra. Ett annat inslag i skalbolagshärvorna har varit att bolagen har sålts i flera led, att bulvaner har satts in och att ”styrelselösa” bolag har skapats genom att styrelseledamöter – ibland med stöd av falska eller osanna handlingar – påstått sig för länge sedan ha avgått ur styrelsen. Alla dessa åtgärder har självfallet vidtagits för att försvåra utredningarna och dölja vilka personer som i praktiken haft det bestämmande inflytandet över bolagen.”⁸

Det finns även betydligt mer avancerade former av skalbolagsplundring än den ovan beskrivna. Ett vanligt sätt är att låta skalbolaget köpa tillgångar som är svårvärderade, exempelvis rättigheter av olika slag. Säljaren av rättigheterna är vanligen ett bolag som bolagsplundraren själv har kontroll över. Genom affären förs tillgångarna från skalbolaget över till en annan juridisk person, till synes helt korrekt. När affären är genomförd, är rättigheterna ofta de enda tillgångarna i skalbolaget. Dessa kan exempelvis utgöras av svårvärderade licensrättigheter eller andra immateriella rättigheter. Genom att rättigheterna värderas mycket högt i bolagets bokföring kan dessa utnyttjas för att reducera den latent skatteskulden i bolaget i enlighet med avskrivningsreglerna för korttidsinventarier.

En försäljning av skalbolag förutsätter att köparen kan ordna finansieringen av detsamma. Ofta rör det sig om förhållandevis stora kapitalinsatser, eftersom säljaren omedelbart vill erhålla full betalning för bolaget. Banker och finansinstitut har ofta finansierat transaktionerna genom att lämna en kort kredit för betalningen av köpeskillingen. Dessa lån brukar kallas *minutenlån*, eftersom lånet endast behövs under den tid det tar att lämna över köpeskillingen och motta bolagets handlingar. Så snart säljaren har fått tillgång till bolaget och dess medel återbetalas lånet. Handel med skalbolag är inte olagligt i sig. Det är dock enligt ABL förbjudet att köpa ett bolag med dess egna medel.⁹ Minutenlån innebär i praktiken att bolaget köps för dess

⁸ Riksåklagaren, Rikspolisstyrelsen, *Utredning angående vissa frågor om ekonomisk brottslighet*, s. 84 f.

⁹ ABL 7 kap. 3 §; Lundén, Björn, *Aktiebolag - skatt ekonomi juridik*, s. 115 f.

egna pengar, vilket formellt döljs av själva lånet. Det krävs även kunskap om lagstiftningen för att kunna genomföra en skalbolagsaffär, varför ofta någon med denna kunskap medverkar eller fungerar som rådgivare vid transaktionerna.¹⁰

År 1991 förändrades skattelagstiftningen, vilket innebar att beskattningen av realisationsvinster vid försäljning av aktier i fåmansföretag inte längre var lika förmånlig jämfört med beskattningen av utdelning och lön. Förändringen innebar att en viss del av realisationsvinsten skulle beskattas som lön. Detta har stor betydelse för säljaren och för en seriös köpare. Helt naturligt blev handeln med skalbolag inte längre lika eftertraktad. För den oseriöse köparen har dock reglerna ingen direkt betydelse, eftersom denne ändå inte har någon avsikt att betala de latent skatteskulderna. Han vill endast tillgodogöra sig bolagets medel för egen räkning.

Vad gäller förlustbolagen köps dessa ofta för en symbolisk summa. En seriös köpare av ett sådant bolag har för avsikt att rekonstruera verksamheten och driva den vidare. Den oseriöse köparen utnyttjar bolaget som ett kreditobjekt eller för att beställa och motta varor under den tid som återstår till den på sikt oundvikliga konkursen.¹¹ Även vad gäller handeln med förlustbolag har man infört begränsningar av avdragsrätten vid ägarförändring.¹² Vid införandet av reglerna påpekades att utan ett införande av spärregler kommer möjligheten att utnyttja ett annat bolags förluster att få stor betydelse för ägarförändringar. En sådan utveckling var inte önskvärd. Med hänsyn till detta och att liknande spärregler fanns i andra länder ansåg regeringen att sådana borde införas.¹³

Förlustbolagen används ofta på följande sätt då det handlar om oseriösa förfaranden. Då bolaget överläts avträder den gamla styrelsen omedelbart från sitt uppdrag. Styrelsen är oftast identisk med säljaren. Köparen, som ofta företräds av en målvakt, får en generalfullmakt utfärdad för att kunna företräda bolaget. Med fullmakten i sin hand kan köparen avhända bolaget dess tillgångar och kvar finns då endast skulder. Köparen underlåter ofta även att registrera en ny styrelse. Fordringsägare i dessa bolag är för det mesta kreditgivare och leverantörer.

Ibland drivs bolaget vidare för att köparen av bolaget skall kunna tillgodogöra sig inkommande försäljningsintäkter. Tömningen av ett bolag kan gå mycket snabbt. Redan inom några dagar kan lager och inventarier vara bortförda. De anställda i bolaget eller de kreditgivare som inte får betalt i tid brukar vara de som först misstänker att allt inte står rätt till. Konkursansökan och indrivningsåtgärder fördröjs eftersom bolaget många gånger saknar styrelse. Ett ytterligare försvarande moment är att bolagen vanligen byter ägare flera gånger under denna tid.

¹⁰ Åklagarväsendets rapport 1996:1, s. 12 ff.

¹¹ A.a. s. 14.

¹² IL 40 kap. 15 §.

¹³ Prop. 1993/94:50, s. 232.

Förlustbolagen är även attraktiva att använda vid kreditbedrägerier. Den person som företräder bolaget, exempelvis en målvakt försedd med en generalfullmakt, kan köpa varor för stora belopp på kredit. Denna person behöver inte ha medverkat i tömningen av bolaget eller ens haft kännedom om detta. Vid denna typ av bedrägerier förekommer även bedrägeri avseende mervärdesskatt (momsbedrägerier). Till skillnad från skalbolagsaffärerna krävs inte några stora kapitalinsatser eller särskilda kunskaper för att utnyttja förlustbolagen på detta sätt.¹⁴

Skalbolagen och förlustbolagen har så att säga olika offer. Skalbolagsaffärerna drabbar i huvudsak staten genom uteblivna skatteintäkter. Förlusten var störst under 1980-talet innan skattereformen genomfördes i början av 1990-talet. Förlustbolagen har som regel leverantörer och kreditgivare som offer. Arbetstagare och staten kan dock drabbas hårt även vid denna typ av affärer, exempelvis genom uteblivna intäkter för sociala avgifter och mervärdesskatt.

Sammanfattningsvis kan sägas att skalbolaget är ett bolag i vilket det inte bedrivs någon egentlig verksamhet, trots att man många gånger utåt sett försöker ge sken av att så är fallet. De tillgångar som finns är endast likvida medel, antingen i form av kontanter eller i form av pengar på ett bankkonto. Bolaget har inte heller några bokförda skulder. Vinstbolaget är ett skalbolag som dessutom innehåller obeskattade vinster och därmed även latent skatteskulder. Handel med skalbolag och förlustbolag är, som ovan påpekats, inte i sig olaglig. Dock öppnar handeln många möjligheter för oseriösa personer att utnyttja bolagen för att själva bereda sig en oberättigad ekonomisk vinning. Ovan har vissa regler för att stävja verksamheten berörts, men som påpekats i åklagarväsendets rapport har dessa inte någon effekt på oseriösa köpare. Dessa köpare har ju ändå inte tänkt betala exempelvis de latent skatteskulderna. Det är tydligt att man på något annat sätt måste försöka komma tillrätta med problemet. Lagstiftaren ställs dock inför en svår uppgift då man inte med alltför komplicerade och ingripande bestämmelser får hindra den seriösa handeln. En noggrann avvägning måste hela tiden göras så att inte reglerna innebär en större skada för den lagliga bolagshandeln, än nytta för att bekämpa den illegala verksamheten.

2.2.3 Aktiebolagets ägare och styrelse¹⁵

Styrelsen tillsätts av aktiebolagets ägare. Ägarna har normalt, till skillnad från styrelsen, inget ansvar för vad som händer i bolaget. Aktieägarna står antecknade i aktieboken som skall finnas i bolaget. I målvaktssammanhang vet man i stort sett aldrig vilka som är aktieägare. Någon aktiebok finns vanligtvis inte och i regel kan man inte heller hitta något stämmoprotokoll som utvisar vilka dessa är. Det finns inte heller några regler för hur aktier

¹⁴ Åklagarväsendets rapport 1996:1, s. 14 f.

¹⁵ Om inte annat sägs bygger kapitlet på 8 kap. ABL samt Lundén, Björn, A.a. s. 111-128.

skall överlåtas, vilket medför att det inte med säkerhet går att kontrollera vem eller vilka som har varit bolagets ägare vid en viss tidpunkt. En överlåtelse kan ske på några minuter genom ett enkelt köpeavtal.¹⁶

Enligt ABL svarar styrelsen i ett aktiebolag för bolagets organisation och för förvaltningen av bolagets angelägenheter. Den skall även se till att organisationen beträffande bokföring och medelsförvaltning innefattar en tillfredsställande kontroll. Styrelsen är alltså ansvarig för allt som händer i bolaget och skall bland annat svara för att aktieägarna kallas till bolagsstämman, att uppgifter lämnas till PRV samt att framlägga årsredovisning på bolagsstämman. Styrelsen tecknar bolagets firma och ingår alla avtal, men kan även utse någon att vara särskild firmatecknare. Denne kan inte själv besluta vilka avtal som skall ingås utan det krävs att styrelsen har gett honom ett särskilt uppdrag att ingå ett avtal för att han skall ha denna befogenhet att företräda bolaget.

Det finns vissa krav som måste uppfyllas för att få vara styrelseledamot. Till ledamot får inte utses den som är underårig eller den som har förmyndare enligt föräldrabalken. Inte heller den som är försatt i konkurs eller har näringsförbud får inneha uppdraget. Minst halva styrelsen måste vara bosatt inom EES-området. Dispens kan dock medges i detta avseende. Det skall även utses en suppleant om styrelsen endast består av en eller två ledamöter. Registrering av styrelseledamöter och suppleanter skall ske senast sex månader efter att stiftelseurkunden undertecknats och därefter genast då en ändring av styrelsen sker. Även den som en anmälan avser har rätt att göra anmälan, det vill säga den som avträder ett uppdrag som styrelseledamot kan själv göra denna ändringsanmälan.¹⁷ Registreringsmyndighet är Patent- och registreringsverket (PRV).¹⁸

En styrelseledamot har rätt att avgå när han så önskar och kan även när som helst bli avsatt av den som tillsatt honom. Det är då viktigt att han anmäler detta till PRV så att han inte riskerar att bli ansvarig för något som händer i bolaget efter hans avgång. Styrelseledamoten kan när som helst lämna sitt uppdrag utan att behöva ett godkännande från någon annan.

2.2.4 Styrelsens ansvar

En styrelse som uppsåtligt eller av oaktsamhet skadar bolaget kan bli skadeståndsskyldig. Den kan även bli skadeståndsskyldig om någon aktieägare eller utomstående lider ekonomisk skada på grund av styrelsens agerande. En styrelseledamot har lojalitets- och vårdplikt gentemot bolaget, vilket innebär att denne alltid måste främja bolagets intressen. Det räcker alltså inte att följa aktiebolagslagens och bolagsordningens bestämmelser. Ansvaret som styrelseledamot är individuellt, vilket gör att ansvaret kan

¹⁶ Intervju med biträdande chefsåklagare Christer Ström.

¹⁷ 2 kap. 9 § samt 8 kap. 36 § ABL.

¹⁸ 18 kap. 1 § ABL.

fördelas inom styrelsen beroende på olika faktorer. Man undgår inte ansvar enbart för att man har följt ett beslut som fattats av bolagsstämman eller styrelsen.¹⁹

För detta arbete är det speciellt intressant att undersöka när ett ansvarsgenombrott för styrelsen sker gällande ansvaret för skatter och avgifter. Normalt blir företrädaren för ett bolag personligen ansvarig för skatter och socialavgifter, endast om denne uppsåtligt eller av grov oaktsamhet underlåter att betala dessa. Ansvaret gäller endast förfallna skatter och avgifter, vilket innebär att det personliga betalningsansvaret kan undvikas om en officiell betalningsinställelse görs eller en konkursansökan inlämnas senast på förfallodagen. Ansvaret gäller alla skatter som hanteras med skattekonto, bland annat anställdas skatter som inte inbetalats till staten, mervärdesskatt, arbetsgivaravgifter och skattetillägg samt ränta på skatt och avgifter. Det är företrädarna för aktiebolaget som kan bli ansvariga, det vill säga styrelseledamöter, VD och anställda som företräder bolaget. Detta gäller även den som sitter i styrelsen utan att egentligen förstå vad det handlar om. Ansvaret åvilar även bulvaner och ombud. Även en aktieägare kan bli betalningsansvarig och ansvaret bestäms normalt i dessa fall efter hur stort inflytande denne har i bolaget. Påverkar aktieägaren företagets betalningar kan alltså även han bli ansvarig för detta fast att han inte innehar ett styrelseuppdrag.²⁰

2.2.5 Likvidation av aktiebolag

Ett aktiebolag kan upplösas genom likvidation. Förfarandet kan begäras av bolagets ägare eller ske genom tvång. Detta innebär att bolagets tillgångar realiserar, bolagets skulder betalas och eventuellt överskott fördelas mellan aktieägarna. Det som är intressant i detta sammanhang är förfarandet vid tvångslikvidation varför endast detta beskrivs fortsättningsvis.

Om det finns grund för tvångslikvidation och bolagsstämman inte fattar beslut om detta så kan beslutet även fattas av rätten eller av PRV. I ABL 13 kap. 10 § 1 p. anges att PRV kan fatta beslut om att bolag skall träda i likvidation om inte bolaget har anmält sådan styrelse, VD eller revisor som skall finnas enligt lagen. Enligt punkt 2 gäller detta också om bolaget inte inom elva månader från räkenskapsårets utgång har sänt in årsredovisning och revisionsberättelse. Likvidationsbeslut meddelas inte om grunden för detta har upphört under ärendets handläggning.

I huvudsak ser förfarandet för likvidation ut enligt följande. Så snart PRV uppmärksammat att bolaget har en bristfällig styrelse (även VD och revisor), sänder verket en påminnelse till bolaget för att detta skall utse erforderligt antal ledamöter och anmäla dessa till PRV inom sex veckor. Görs inte detta förelägger PRV bolaget samt aktieägare och borgenärer, som vill yttra sig i

¹⁹ Lundén, A.a. s. 187.

²⁰ Lundén, A.a. s. 189 f.

ärendet, att komma in med skriftligt yttrande inom viss tid. PRV upplyser även om att bolaget kan tvingas att gå i likvidation om behörig styrelse inte anmälts inom den angivna tiden. Föreläggandet delges bolaget och kungörs i Post- och Inrikes Tidningar minst en månad före utgången av den angivna tiden.²¹ Från det att PRV uppmärksammat likvidationsgrunden tar alltså förfarandet minst 10 veckor. Därtill kommer tiden före det att PRV upptäckt förhållandet.

2.2.6 Generalfullmakt

Ett aktiebolag kan utfärda en fullmakt som ger innehavaren en generell behörighet att företräda bolaget gentemot tredje män, en så kallad generalfullmakt. Vanligen använder man sig av en sådan vid bolagsöverlåtelser. Innan den sittande styrelsen avgår, utfärdar den en fullmakt för köparen i anslutning till köpet av bolaget. Samtidigt upprättas ett bolagsstämmoprotokoll där det anges att köparen utses till ny styrelse i bolaget. Köparen använder fullmakten för att sköta bolagets angelägenheter, exempelvis spärrande av konto och adressändring, tills dess att ny bolagsstyrelse registrerats.²²

Nuvarande praxis avseende generalfullmakter ger innehavaren av fullmakten fullständiga rättigheter, samtidigt som det inte finns något bolagsorgan som bär det formella ansvaret för dennes handlande.²³ I vissa situationer kan utfärdandet av en sådan fullmakt vara en förutsättning för att ett bolagsköp skall genomföras. Köparen av ett bolag vill kunna säkerställa att bolaget inte plundras av den sittande styrelsen eller någon bulvan för denna efter det att han har erlagt köpeskillingen. Den säkraste lösningen är då att den sittande styrelsen utfärdar en generalfullmakt för köparen och därefter avgår. Alternativt skulle köparen kunna använda sig av ett bolagsstämmoprotokoll för att styrka sin behörighet, men detta skulle mötas med en mycket stor misstänksamhet så länge protokollet inte är registrerat hos PRV. Även om registreringen av ny styrelse sker så snabbt som möjligt, finns ett behov av att kunna sköta bolaget till fullo även under denna korta tid.²⁴

Vid bolagsplundring är generalfullmakten många gånger nödvändig eftersom bolaget ofta inte har någon styrelse. Dessa fullmakter registreras inte, vilket alltså innebär att det inte går att kontrollera en person som säger sig agera med stöd av en sådan. Generalfullmakten utgör ett stort problem i samband med bolagsplundring. I dessa sammanhang är de dessutom många gånger förfalskade.²⁵

²¹ ABL 13 kap. 10 och 23 §§; Lagrådsremiss från Justitiedepartementet, s. 66.

²² Åhman, Ola, *Behörighet och befogenhet i aktiebolagsrätten*, s. 449 f; Prop. 2000/01:150, s. 74.

²³ Åklagarväsendets rapport 1996:1, s. 56.

²⁴ SOU 1998:47, s. 75 f.

²⁵ Åklagarväsendets rapport 1996:1, s. 56.

En del av de oseriösa lagerbolagsköparna som behandlas under kapitel 2.2.2, låter inte omregistrera någon styrelse. De agerar för bolagets räkning med stöd av en generalfullmakt utfärdad av den tidigare styrelsen.²⁶

Det kan även tilläggas att generalfullmakten har ifrågasatts både vad gäller fullmaktens rättsliga ställning och behovet av en sådan.²⁷ Det skulle dock föra för långt att ta upp denna diskussion här.

²⁶ EBM, *Rapport 1999:2*, s. 21.

²⁷ Åklagarväsendets rapport 1996:1, s. 56 f; Åhman, A.a. s. 449 – 463.

3 Vad är en målvakt?

3.1 Bakgrund

Hittills har man förknippat en viss typ av människor med begreppet målvakt. Dessa har haft särskilda egenskaper såsom att vara socialt utslagna, ha olika former av missbruk, vara likgiltiga inför sina handlingar etc. Bilden av den typiska målvakten har varit en missbrukare som man funnit på en parkbänk, med fördel någon hemlös, som ställer upp på vad som helst för några hundralappar.

Den ekonomiska brottsligheten har på senare årtionden utvecklats i snabb takt och blivit alltmer sofistikerad. Man måste då vara uppmärksam på att även traditionella företeelser tar sig nya former. Idag är de personkategorier som bör förknippas med målvaktsbegreppet sannolikt inte endast olika former av utslagna personer. För att upptäcka de nya konstellationer som innefattar en målvaktsproblematik kan man inte enbart se till dessa personer. Begreppet måste utvidgas och fokus kan inte låsas fast vid en särskild typ av personer. Uppmärksamhet måste riktas mot betydligt mindre uppseendeväckande och av samhället mer accepterade personer, som trots detta förhållande har något incitament att delta i oegentligheter.²⁸

Brottsuppläggen med målvakter innefattar ofta en hel organisation av olika bolag och personer. Dessa kan ha olika kunskap om upplägget och de kan delta i detta i varierande omfattning. Vad avser målvakterna måste frågan ställas om alla personer kan anses lika klandervärda? Finns det skillnad i olika målvaktstypers klandervärdhet? Är dessa i sin tur kanske mindre klandervärda än den som i inledningen kallades för lagledaren, det vill säga den som står bakom hela upplägget?

Det är tydligt att det behövs ett verktyg för att se problemet i sin helhet. Ett sådant skulle kunna vara att använda sig av begreppen identifiering och differentiering.²⁹ Dessa begrepp passar naturligtvis lika bra för andra delaktiga i ett brottsupplägg, men här fokuseras endast på målvakten. Identifieringen innefattar de kriterier som gör att man kan känna igen en målvakt i ett brottsligt sammanhang. Kriterierna är dels de traditionella och dels de nya förhållanden som tillkommer efterhand som brottsligheten utvecklas. Metoden kan vara ett hjälpmedel för att finna målvakter som inte har de vanliga egenskaperna. Kriterierna kan möjligen vara beståndsdelar i en framtida brottsbeskrivning. Differentieringen tar sikte på vilken grad av klandervärdhet målvakten kan anses ha i upplägget. Aspekter såsom insikt, kunskap och moraluppfattning kommer här in i bilden.

²⁸ Rikskriminalpolisen, *Organiserad brottslighet i Sverige 2000*, s. 27 f.

²⁹ Örnemark Hansen, Helén, *Får man tackla en målvakt?*

3.2 Allmänna kommentarer

Den brottslighet som innefattar en målvaktsproblematik skiljer sig inte från annan ekonomisk brottslighet i det avseendet att den alltid anpassas till det samhälle den skall verka i. Anpassningen sker så att det ekonomiska utbytet blir så stort som möjligt, samtidigt som man eftersträvar minsta möjliga olägenhet. De brottsbekämpande myndigheterna kan alltså inte slå sig till ro utan måste hela tiden vara uppmärksam på nya former av målvaktsproblematiken. Då man inför nya åtgärder för att komma till rätta med ett problem, ökar kreativiteten hos lagledarna för att komma runt de nya hindren. Så har det alltid varit och man måste utgå ifrån att det till viss del alltid kommer att vara så.

För att belysa detta följer en kort presentation av ett exempel, vilket kommer att beröras mer ingående nedan. PRV upptäckte att många personer utan deras vetskap registrerades som styrelseledamöter i olika bolag. Dessa bolag användes för brottsliga syften. PRV införde då ett aviseringsystem som innebar att den som anmäldes för registrering i ett bolag fick ett meddelande om detta. Problemen minskade, men kort därefter började istället utländska medborgare figurera i dessa tvivelaktiga bolag. PRV beslöt då att kräva en fotokopia av de utländska styrelseledamöternas pass för att en registrering skulle kunna ske. Detta fick till följd att man på olika sätt såg till att ordna kopior av olika personers pass, utan att dessa misstänkte något. Som utvecklas nedan, har lagledarna hela tiden lyckats kringgå myndigheternas bestämmelser. Åtgärder kan alltså inte förhindra utan endast försvåra användningen av målvakter.³⁰ Ett annat exempel är att olika former av brottslighet hela tiden förfinas. Vanliga enkla skattebrott, såsom att otillbörligt försöka öka sina avdragsmöjligheter i deklarationen, kräver ingen målvakt. Har man däremot för avsikt att genomföra avancerade momsbedrägerier, exempelvis en så kallad karusellhandel, är målvakten ett nödvändigt inslag i brottsupplägget.³¹

Rent allmänt kan bakgrunden i ett målvaktsbolag beskrivas med följande verkliga exempel. Bolaget Y bildades år 1990 och drevs av samma ägare till år 1998 då ägaren bestämde sig för att sälja bolaget. Mellan åren 1998 och 2000 bytte bolaget styrelse inte mindre än sju gånger innan det slutligen försattes i konkurs. Då ett bolag säljs till en oseriös skalbolagshandlare eller företagsavvecklare hamnar det ofta i händerna på personer som använder bolagen för brottsliga syften. De oseriösa förmedlarna av bolag misstänks ha en fast kundkrets av oseriösa köpare som de säljer bolag till. Det typiska målvaktsbolaget har ofta en bakgrund som den i exemplet. Då bolaget sköts klanderfritt under några år har det ett gott rykte som de oseriösa köparna kan utnyttja för att exempelvis köpa varor på kredit. Denna verksamhet pågår

³⁰ Intervju med biträdande chefsåklagare Christer Ström.

³¹ Intervju med avdelningschef Gösta Ivarsson.

tills bolaget på grund av sin skötsel tvingas i konkurs eller likvidation. Ett från början seriöst företag är idealiskt att utnyttja i dessa sammanhang.³²

3.3 Rekrytering av målvakter

Enligt företrädare för Ekobrottsmyndigheten i Malmö finns det inte så stor kunskap om hur målvakter rekryteras. Man misstänker att många målvakter rekryteras på fängelser och framförallt söker man då personer som inte tidigare varit inblandade i ekonomisk brottslighet. Deras namn får inte vara kända i dessa sammanhang om de ska kunna utföra uppdraget på ett effektivt sätt. Det misstänks också att det finns vissa personer som förmedlar målvaktsuppdrag. Förmedlarna är jurister, revisorer och andra som exempelvis arbetar med att tillhandahålla lagerbolag för olika ändamål. Dessa indikationer har man fått i och med att det ofta varit samma namn som förekommit i flera bolag vilka använts för liknande ändamål och uppgivits vara inköpta från samma personer. I de här fallen innebär målvaktsuppdraget ofta att målvakten skall fungera som en mellanhand då bolagen säljs vidare. Mellanhänderna används för att försvåra en utredning av bolagens ekonomiska transaktioner och för att försvåra för myndigheterna att spåra olika bolagsmän. Naturligtvis används även dessa bolag till traditionella målvaktsupplägg. Det misstänks också att det sker en rekrytering i sådana miljöer där personer med lämpliga egenskaper för uppdraget ofta vistas. Exempelvis kan man ta hjälp av personer inom restaurangbranschen för att få tips om vilka som kan anses vara lämpliga och villiga för vissa uppdrag. Dessa personer kommer i kontakt med mycket folk och kan lätt undersöka vem eller vilka som kan tänka sig att utföra olika uppdrag. Det är naturligtvis en fördel om de målvakter som nedan kallas respektabla, har en viss kännedom om den verksamhet de skall företräda.³³

Rekryteringen av målvakter är ett mycket outforskat område. Detta kan delvis bero på att den traditionella bilden av målvakter länge har varit dominerande. I nästa avsnitt diskuteras nya former av målvakter och dessutom ges exempel på betydligt mer prydliga målvakter. I och med att nya målvaktsformer uppkommer måste även rekryteringen av målvakter ändras. Den nya tidens målvakter kan inte längre rekryteras bland missbrukare eller uteliggare, utan bland personer i betydligt bättre och finare miljöer.

En ytterligare förklaring till att rekryteringsprocessen är så outforskad kan antas vara att denna inte är intressant i en brottsutredning. Det man inriktar sig på är istället målvaktens huvudman och vad denne företagit i målvaktens namn. Ur ett brottspreventivt perspektiv är dock denna process viktig. För att komma till rätta med problemet måste åtgärder sättas in på flera plan. En

³² Intervju med biträdande chefsåklagare Christer Ström.

³³ Intervju med avdelningschef Gösta Ivarsson, biträdande chefsåklagare Christer Ström och chefsåklagare Gertrud Holm.

viktig kunskap för att hitta rätt åtgärder är då att ta reda på i vilka samhällsskikt och miljöer målvakterna rekryteras.

3.4 Traditionella användningsområden

Anledningen till att en målvakt anlitas är att lagledaren inte vill synas, eftersom han planerar att begå oegentligheter. Utgångspunkten är att lagledaren själv vill komma i en bättre ekonomisk ställning genom ett kriminellt förfarande. Det kan antingen gälla att undkomma skatt på obeskattade kapitaltillgångar i ett bolag eller att bli av med stora skulder, såväl skatteskulder som andra i ett bolag förekommande skulder. De stora användningsområdena är därför följande:³⁴

Målvaktsbolag används för att skapa kostnader i ett bolag som har "vita" intäkter och "svarta" utgifter. De svarta utgifterna kan exempelvis bero på att bolaget har anlitat svart arbetskraft. För att slippa betala sociala avgifter på de svarta lönerna och själv kunna tillgodogöra sig pengarna, behöver man skapa kostnader på något annat sätt. Om ett annat bolag utställer fakturor kan man genom att betala dessa föra ut kapital ur bolaget på ett till synes riktigt sätt. Bolaget som ställer ut fakturorna är ett målvaktsbolag som kontrolleras av det betalande företags ägare. Denna person är uppläggets lagledare. Målvaktsbolaget får en provision som vanligtvis uppgår till mellan 5 och 10 % av fakturornas belopp, resten lämnas tillbaka till lagledaren privat. Vad som sedan händer med målvaktsbolaget behöver lagledaren inte bry sig om eftersom han inte är synlig i detta bolag. Resultatet av upplägget blir att bolaget kunnat minimera lönekostnaderna genom att anlita svart arbetskraft. Detta har dolts genom betalning av (oriktiga) fakturor och eftersom detta utgör en avdragsgill kostnad i bolaget har man även undkommit bolagsskatten. Den enda kostnaden för upplägget är den provision som målvaktsbolaget (målvakten) har fått, vilket innebär att lagledaren har gjort en betydande vinst då bolagsskatten uppgår till 28 %. Jämför det så kallade luftfakturamålet i bilaga B där just detta upplägg utnyttjats.

Genom att göra om bolag med stora skulder till målvaktsbolag kan man på ett lätt sätt göra sig av med bolagen utan att bli ansvarig för deras skötsel. Genom att överlåta bolaget till en målvakt får denne stå till svars när skulderna i bolaget så småningom skall drivas in. Vid detta tillfälle har man också sett till att bokföringen försvunnit så att spårningen av penningflödet försvåras. Att bokföringen försvunnit medför också svårigheter när det gäller att bevisa förekomsten av oegentligheter i bolaget.

³⁴ Intervju med kriminalinspektör Ann-Charlotte Malm och biträdande chefsåklagare Cay Kallin.

Genom att göra ett bolag till målvaktsbolag kan man tömma detta på tillgångar. Förfarandet är detsamma som i den förra punkten, medan skillnaden är att det här finns tillgångar i bolaget som lagledaren vill tillgodogöra sig utan att de först beskattas. Med tanke på att ersättningen till en målvakt endast utgörs av några hundra eller tusen kronor, blir vinsten betydande eftersom man undgår bolagsskatten.

Ett bolag kan redan från dess bildande vara avsett att användas för brottsliga syften. Målvakten registreras då som styrelse direkt vid bolagets bildande. Dessa bolag kan exempelvis användas vid så kallad karusellhandel, vilket är en avancerad form av momsbedrägeri. Det är inte ovanligt att vissa säljare av lagerbolag även tillhandahåller målvakter som innehar styrelseuppdraget.³⁵ I korthet genomförs en karusellhandel med hjälp av gränsöverskridande leveranser och faktureringar av varor. Den vanligaste metoden är att företag A i Sverige köper varor från ett annat EU-land utan moms. Företag A säljer varorna vidare till företag B i Sverige och denna försäljning sker med uttagande av moms. Företag B i Sverige säljer därefter varorna vidare utan moms till ett företag i ett annat land inom eller utom EU. På detta vis kan ”karusellen” snurra vidare.³⁶

I det beskrivna förfarandet består brottet i att företag A i Sverige inte redovisar eller betalar den utgående momsen, trots att denna debiterats vid försäljningen till företag B. Karaktäristiskt för företag A är att detta saknar räkenskaper och ofta företräds av en målvakt. Företag B, organisatören av karusellhandeln, säljer varorna vidare till utlandet utan moms och påstår att de har ingående moms att återfå från staten.³⁷ Lagledaren placerar ofta flera företag mellan företag A och B för att försvåra både utredning och bevisning samt möjligheten för staten att återfå momspengarna. Företagen som utgör mellanled mellan företag A och B redovisar ofta sin moms och då med ett litet påslag för att transaktionerna skall verka riktiga.³⁸

Det är företag A, som inte redovisar eller betalar momsen, som får stå till svars inför myndigheterna. Eftersom den verkliga organisatören finns i bolag B är denne fri från ansvar i företag A. Det är alltså målvakten i företag A som tar på sig ansvaret. För lagledaren, organisatören, i eller bakom företag B blir detta en god affär, eftersom han kan återfå den moms han påstår sig ha betalat till företag A. Detta beror på att han har betalt moms vid köpet av varorna, men inte debiterat moms vid försäljningen till ett företag i annat land. Då lagledaren även står bakom företag A kan han tillgodogöra sig den moms som betalats från företag B till företag A. Ansvaret för att momsen inbetalas till staten ligger på målvakten i företag A. I många fall betalas antagligen aldrig någon moms mellan företagen, utan det räcker med att företag A på något sätt bekräftar att företag B betalat enligt fakturan. På så sätt behöver inte momsbeloppet finnas i pengar utan endast på pappret.

³⁵ EBM, *Rapport 2000:1*, s. 57.

³⁶ EBM, *Rapport 1999:2*, s. 11; EBM, *Rapport 2001:1*, s. 114.

³⁷ EBM, *Rapport 1999:2*, s. 11.

³⁸ EBM, *Rapport 2000:1*, s. 44.

Målvakten i företag A får alltså genom detta förfarande stå till svars för de obetalda momsbeloppen.

Målvakter förekommer ofta i de så kallad kontantbranscherna, det vill säga i sådana sammanhang där stora summor kontanta medel är i omlopp. Det är då lätt att både köpa och sälja svart. En sådan bransch är restaurangbranschen. I de fall ett sådant upplägg används är det vanligen en målvakt som står som formell ägare till restaurangen, medan det kan vara en känd person som är ansiktet mot allmänheten och som gör reklam för restaurangen. En anledning till att använda målvakter kan också vara för att erhålla utskänkningstillstånd. Tillståndet ställer stora krav på innehavaren, som exempelvis inte får ha varit dömd för skattebrott. Innehavaren måste dessutom ha en välordnad bokföring. Om den egentlige innehavaren av restaurangen inte har någon möjlighet att få sådant tillstånd kan han sätta en målvakt i sitt ställe och på så vis ändå driva verksamheten. Målvakten får då naturligtvis inte sedan tidigare vara dömd för ekonomisk brottslighet. Han måste dessutom vara en målvakt som är av det mer prydliga slaget, se kapitel 4.4.³⁹

3.5 Målvakter inom försäkringsbranschen

På senare tid har det uppmärksammats att försäkringsbranschen är en attraktiv brottsplats för personer som har för avsikt att genomföra omfattande bedrägerier. Försäkringsbolagen har under senare år kunnat avslöja en rad fall rörande försök till bedrägeri. Det utmärkande för dessa är att man har genomfört brottet i en alltmer organiserad form. Ofta har ett antal personer varit inblandade, vilka kontrollerats av en huvudman som organiserat det brottsliga förfarandet. Målvakterna används i dessa sammanhang till att teckna försäkringar i sitt namn och för att arrangera skador. Lagledaren, som är den egentlige ägaren av försäkringarna, vill dölja sitt namn och även minska upptäcktsrisken genom att använda en mängd olika målvakter. För att belysa problemet kommer två fall att beskrivas nedan. Ett avser försök till bedrägeri med hjälp av sjuk- och olycksfallsförsäkringar och ett avser samma typ av brott med hjälp av företagsförsäkringar.

3.5.1 Bedrägeri med hjälp av sjuk- och olycksfallsförsäkringar

X är civilingenjör och har gjort en imponerande karriär inom ett stort statligt företag. Han befordrades för några år sedan till en chefspost. En dag råkade X ut för en trafikolycka. Han uppgav att han körde med hastigheten 70 kilometer i timmen då det plötsligt kom upp två rådjur på vägen som han tvingades väja för. Han körde därvid av vägen och ådrog sig en whiplash-

³⁹ Intervju med avdelningschef Gösta Ivarsson.

skada. X uppgav för försäkringsbolaget att skadorna efter olyckan hade förstört och förändrat hela hans liv. Han hävdade att han hade ont i hela kroppen och att han varken kunde tänka eller röra sig normalt. X var därför tvungen att få hjälp med alla vardagliga sysslor.

Försäkringsbolaget fattade dock misstankar vid utredningen av fallet. X hade strax innan olyckan byggt upp ett omfattande försäkringsskydd med avseende på sjuk- och olycksfallsförsäkringar och skadorna på hans bil var obetydliga. Det visade sig att X totalt hade tecknat ett sextiotal olycksfallsförsäkringar i olika försäkringsbolag runt om i Europa. Totalt hade han genom dessa försäkrat sig för mellan 160 och 180 miljoner kronor.

Flera olika läkarundersökningar visade så småningom att X simulerade vissa av de skador som han påstod sig ha åsamkats till följd av olyckan. Försäkringsbolagens utredare hade även videofilmade hans rörelser och det visade sig då att han vid sina besök hos försäkringsbolaget gick med kryckor och stödkrage samt led påtagligt av sina skador. I andra sammanhang rörde han sig dock obehindrat.

Försäkringsbolagen har, med något undantag, vägrat att utge skadeersättning till X. Flera av försäkringsbolagen har polisanmält honom som misstänkt för bland annat försök till grovt bedrägeri. En fråga som man bör ställa i detta sammanhang är hur X har kunnat betala premierna för försäkringarna? De sammanlagda premierna skulle uppgå till mellan 1,5 – 2 miljoner kronor, ett belopp som vida översteg X:s årliga inkomst. Det misstänks att syftet med brottsligheten var att genomföra en penningtvätt. Huruvida X kan anses som målvakt diskuteras i kapitel 4.4.2.

3.5.2 Bedrägeri med hjälp av företagsförsäkring

Det stora problemområdet avseende företagsförsäkringar är de skador som orsakas av brand, vilka är mycket svåra att utreda. När en försäkring tecknas så utför försäkringsbolaget en så kallad rating av det företag som skall försäkras. Detta innebär att man gör en bedömning av olika säkerhetssystem, exempelvis sprinklersystem och låsanordningar, i vilket område företaget är beläget samt vilken verksamhet det avser att bedriva. Däremot har man inte i samma utsträckning kontrollerat de personer som företräder bolaget. En omfattande undersökning skulle många gånger vara nödvändig för att få en rättvisande bild av företrädarnas ekonomi, engagemang i andra bolag samt hur de tidigare skött sina åtaganden.

Följande exempel visar hur viktigt det kan vara att bolagsföreträdarna kontrolleras då en företagsförsäkring skall tecknas. Bolaget hade tecknat en företagsförsäkring och kort därefter drabbats av en brandskada. Styrelsen i bolaget bestod av en person som hade en taxerad inkomst på cirka 2 miljoner kronor. Personen hade samtidigt en restskatt för samma år på 1,6 miljoner kronor samt skulder till kronofogden. De två styrelsesuppleanterna

i bolaget hade taxerade inkomster på cirka 150.000 kronor respektive 15.000 kronor per år. I ett utdrag över personernas andra bolagsengagemang visade det sig att den ordinarie styrelseledamoten förekom i totalt 111 bolag varav 48 var försatta i konkurs. De två suppleanterna förekom i 9 bolag vardera varav 4 respektive 2 bolag var försatta i konkurs.

Hade försäkringsbolaget gjort en ordentlig kontroll och fått tillgång till dessa uppgifter, hade de aldrig beviljat bolaget en försäkring. Från försäkringsbolagets sida föreligger starka misstankar om att försöken till bedrägeri utförts i syfte att genomföra en penningtvätt. Målvaktsproblematiken i fallet diskuteras i kapitel 4.4.2.

3.6 Bilar registrerade på målvakter

Ett alldeles nyupptäckt användningsområde för målvakter är att dessa har registrerats som ägare till fordon vilka används vid smuggling. En person greps vid Öresundsbron då tullen hittat narkotika i den bil personen färdades i. Bilen ägdes dock inte av denne utan av personen A. A bodde själv i Stockholm där han också greps av polisen. Han erkände då självmant att han fått ersättning av ett antal personer för att han skulle låta dem registrera bilar i hans namn. Som skäl för att de inte själva ville vara registrerade som ägare, uppgav A att personerna ville slippa betala parkeringsböter. Var bilen registrerad på A riktades böterna mot honom vilket inte hade någon betydelse eftersom han ändå inte hade några pengar att betala böterna med. Målet är för närvarande under utredning.

Vid smuggling används ofta hyrbilar. Detta är praktiskt eftersom personerna som smugglar då inte riskerar att bilen avslöjar deras identitet. Ofta är bilen hyrd med hjälp av falska handlingar. Tullen har dock en särskild uppsikt över just hyrbilar och är observant på minsta tecken som kan tyda på någon form av smuggling med hjälp av dessa. Gärningsmännen har därför ofta försökt dölja exempelvis reklam eller märken som indikera att bilarna är hyrda. Möjligen är förfarandet med en målvakt som ägare av bilen ett nytt sätt att genomföra en framgångsrik smuggling. Man kan då använda vanliga bilar utan några speciella kännetecken vilket hyrbilar ofta har. Det är också en fördel att använda en ”målvaktsbil” för smuggling jämfört med att stjäla en bil för samma ändamål, då den förra inte riskerar att snabbt bli efterlyst på grund av stölden.⁴⁰

⁴⁰ Intervju med kammaråklagare Tom Svensson.

4 Gränsdragningar

4.1 Allmänna kommentarer

Då frågan om vem som kan anses agera målvakt diskuteras måste utgångspunkten vara följande. Den person som anlitar en målvakt, ovan kallad lagledaren, har något att förlora i både socialt anseende och status. Det kan röra sig om förluster i såväl arbetshänseende som i den privata sfären. Målvakten å sin sida är inte i en sådan situation och sätter alltså inte dessa värden på spel. Han har med andra ord inget eller åtminstone inte så mycket att förlora som lagledaren.⁴¹

De klassiska målvakterna hade endast till uppgift att låna ut sitt namn. De skulle inte svara på frågor utan endast fungera som syndabockar. Utvecklingen gick dock mot att lagledarna behöll bolagen, vilket ökade kraven på målvakten. Lagledaren behövde nu en ”prydligare” målvakt än den missbrukande uteliggaren att visa upp i olika sammanhang, exempelvis vid bankkontakter.⁴² Målvaktskretsen förändrades därför till vad man skulle kunna kalla mer respektabla målvakter, eftersom utseende och klädsel inte längre kunde avslöja dem. Målvakten kunde nu vara en före detta revisor eller banktjänsteman som av någon anledning åtog sig uppdragen.

För lagledaren gäller det att på något vis trola bort ansvaret. Uppfinningsrikedomen på detta område är stor. Det har exempelvis blivit allt vanligare att utländska medborgare används som styrelseledamöter i bolagen. För mellan sex och sju år sedan användes engelska namn i stor utsträckning, nu förekommer påfallande många grekiska medborgare som styrelseledamöter i svenska bolag. Dessa personer vet inte om att de har registrerats som styrelse i ett svenskt bolag. Det enda PRV kräver då en utländsk medborgare registreras i ett bolag är nämligen att det till PRV inges en fotokopia av personens pass. Det finns exempel på att man har betalt en nattportier på ett hotell för att denne skall ta kopior av några hotellgästers pass. Dessa kopior har sedan ingivits till PRV för att personerna skall registreras som styrelseledamöter i olika bolag. PRV kräver inte något annat bevis för personens existens än en kopia av dennes pass. I praktiken är dessa bolag att likställa med styrelselösa bolag, eftersom styrelsen i realiteten inte existerar. Denna företeelse med i praktiken styrelselösa bolag antas vara mycket utbredd i Sverige.⁴³

PRV började för några år sedan att meddela de personer som registrerats på en befattning i ett bolag. Meddelandet skulle förhindra att någon registrerades utan sin vetskap. I de fall utländska medborgare registreras

⁴¹ Intervju med biträdande chefsåklagare Christer Ström.

⁴² Ibid.

⁴³ Intervju med avdelningschef Gösta Ivarsson och biträdande chefsåklagare Christer Ström.

torde ett sådant meddelande inte ha någon större betydelse. Det är inte troligt att en grekisk medborgare lägger ner någon möda på att få ett svenskt brev översatt till grekiska för att personen över huvud taget skall förstå brevets innebörd. För honom kan det lika gärna röra sig om ett reklamblad eller annan ointressant post. Det skall mycket till för att han skall misstänka att meddelandet kommer från svenska myndigheter, då han inte har någon anknytning till Sverige. Registreringsmeddelandet har alltså inte någon större betydelse i dessa sammanhang.⁴⁴

Lagledaren har även lyckats undvika att aviseringen nått svenska medborgare och dessa har alltså ovetande kunnat registreras som styrelseledamöter. PRV aviserar till personens folkbokföringsadress så snart denne har registrerats. Aviseringen skickas alltså ut till personens riktiga adress. Lagledaren kan därmed inte uppge en persons namn och en fiktiv adress till denne för att på så vis hindra meddelandet från att nå fram. Lagledarna har i några fall anmält svårt sjuka personer som de vet inte har kunnat bevaka sin post. Det finns även exempel på att de har kontaktat handläggare på PRV för att förhöra sig om när en registrering av bolaget kan beräknas vara klar. Därmed har de också vetat under vilka dagar aviseringen troligen kom att skickas ut. Under dessa dagar har de gjort en tillfällig adressändring i personens namn och på så vis undvikit att aviseringen nått rätt mottagare. Adressen har sedan ändrats tillbaka och den nu registrerade styrelseledamöten har inte misstänkt något eftersom adressändringen bara varat under några dagar.⁴⁵

4.2 Skillnaden mellan bulvan och målvakt

4.2.1 Bulvan

I svensk rätt finns inte några generella regler om bulvaner. Följaktligen finns inte heller någon legaldefinition av begreppet. Uttrycket förekommer dock undantagsvis i lagtext, såsom i lagen (1985:277) om vissa bulvanförhållanden, men den innebörd begreppet har i dessa sammanhang är då knuten till syftet med respektive lag. Bestämningen syftar alltså inte till att bestämma begreppets allmänna innebörd.⁴⁶

Det har inte heller utvecklats någon allmänt vedertagen definition av begreppet inom doktrinen. Bulvanutredningen tar dock fasta på en av Kurt Grönfors presenterad redogörelse för bulvanbegreppet.⁴⁷ Utredningen kommer härvid fram till att det för ett bulvanskap bör krävas att personen intar sin ställning på grund av huvudmannens åtgöranden, att personen

⁴⁴ Intervju med chefsjurist Per Nordström vid PRV:s bolagsavdelning.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ SOU 1998:47, s. 57.

⁴⁷ A.a. s. 57; Grönfors, Kurt, *Ställningsfullmakt och bulvanskap*, s. 305 f.

handlar i eget namn men för huvudmannens räkning samt att arrangemanget är avsett att dölja huvudmannen i dennes eget intresse. Det krävs även att de funktioner som normalt knyts till äganderätten är fördelade mellan huvudmannen och bulvanen. Bulvanen är ju nämligen ensam behörig att rättsligt disponera över egendomen, medan huvudmannen helt eller delvis, direkt eller indirekt, har den faktiska dispositionen över egendomen. Denna dispositionsrätt tillförsäkras han sig genom att utöva en mer eller mindre stark press på bulvanen, beroende på rättsliga eller utomrättsliga faktorer.

När det är fråga om bulvaner vid drivande av företag torde det på samma sätt krävas att det är bulvanen som är behörig att rättsligt disponera över företagets tillgångar, och att det är huvudmannen som utövar det faktiskt inflytandet över verksamheten.⁴⁸ För en bulvan gäller i allmänhet samma regler som för en person som handlar i eget namn och i eget intresse, vilket medför att rättshandlingar som bulvanen företar endast gäller för honom och inte för huvudmannen.⁴⁹ I en del fall har dock lagstiftaren gjort vissa avsteg från denna princip.⁵⁰ Det bör också påpekas att det inte behöver finnas ett illojalt syfte för att ett bulvanskap skall anses föreligga, även om detta många gånger är fallet.⁵¹

4.2.2 Målvakt

Den situation som uppstår i målvaksfallen är speciell vad gäller målvaktens agerande och ansvar gentemot uppdragsgivaren. En målvakt agerar oftast som styrelse i ett bolag. En styrelseledamot står till svars inför det bolagsorgan som tillsatt denne, det vill säga bolagsstämman. Sköter styrelseledamoten inte sitt uppdrag på ett tillfredsställande sätt blir denne inte omvald alternativt avsatt direkt. Ledamoten ansvarar dessutom för den skada som ledamoten uppsåtligt eller av grov oaktsamhet orsakar bolaget. Straffrättsligt sett kan ledamoten även ställas till ansvar för exempelvis trolöshet mot huvudman om han sviker aktieägarnas förtroende.⁵²

I målvaksfallen begår normalt sett målvakten inte något förtroendebrott mot aktieägarna. Antag att X övertalas av bolagets aktieägare att låta sig registreras som styrelse i bolaget. X har dock fått klart för sig att han inte skall ta någon befattning med bolagets angelägenheter. Genom att följa denna instruktion sviker han inte aktieägarnas instruktioner. Målvakten följer tvärtom den överenskommelse som träffats med uppdragsgivaren.⁵³

I den så kallad bulvanutredningen, SOU 1998:47, diskuteras om förfarandet att registrera en målvakt som styrelse kan ses som en rättshandling för skens

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Se exempelvis bulvanlagen 1 och 2 §§ och jordabalken 7 kap. 31 §. Se även NJA 1928 s. 57, NJA 1930 s. 306 och NJA 1939 s. 228.

⁵¹ SOU 1998:47, s. 58.

⁵² A.a. s. 67.

⁵³ A.a. s. 68.

skull. Målvakten har registrerats som styrelse, men det kan i realiteten ifrågasättas om han erhållit ett sådant uppdrag. I fråga om skenrätts-handlingar brukar man skilja mellan simulerade, dissimulerad och fiduciariska rättshandlingar. En simulerad rättshandling är exempelvis ett låtsasavtal och en dissimulerad rättshandling utgörs av en dold rättshandling. Den fiduciariska rättshandlingen innebär att en rättighet eller befogenhet faktiskt överförs, men samtidigt att en annan överenskommelse träffas som innebär att denna rättighet eller befogenhet inte får tas i anspråk eller åtminstone inte får användas fullt ut.⁵⁴

Det förfarande som innebär att målvakten registreras som styrelse i bolaget torde kunna karaktäriseras som en fiduciarisk rättshandling. Det är också vanligt att man inom den juridiska doktrinen beskriver rättsläget som att det dessutom existerar en parallell dissimulerad rättshandling. I målvaktsfallen skulle denna utgöras av överenskommelsen om att målvakten inte skall befatta sig med bolaget.⁵⁵ Bulvanutredningen menar också att även om målvakten är insatt för skens skull har denne möjlighet att binda bolaget oavsett om tredje man är medveten om målvaktsförhållandet eller ej.⁵⁶ De påpekar även att målvakten får bära det straffrättsliga ansvar som följer med styrelseuppdraget. Målvakten kan dock inte bli ansvarig för vad andra företagit i bolagets namn utan hans medverkan. För vissa underlåtenhetsbrott kan han dock ställas till ansvar. Exempelvis skall styrelsen se till att bokföringen sköts på ett tillfredsställande sätt. Fullgörs inte denna kan målvakten ställas till ansvar och undkommer inte straff genom att hävda att det aldrig var meningen att han skulle befatta sig med bolagets angelägenheter. Ingår flera personer i styrelsen kan man eventuellt diskutera om det funnits någon ansvarsfördelning och då också diskutera om alla ledamöter eller endast någon/några av dem bär ett ansvar för missförhållandet.⁵⁷ I de flesta målvaktsfall torde detta inte bli aktuellt då målvakten oftast utgör den enda ordinarie styrelseledamoten.

Enligt bulvanutredningens uppfattning skulle man kunna hävda att insättande av en målvakt i en bolagsstyrelse innebär en rättshandling för skens skull i brottsbalkens mening. Följden av detta blir då att en anmälan till PRV är att anse som osant intygande eller brukande av osann urkund och att målvakten själv eventuellt skulle kunna straffas som gärningsman eller medhjälpare. Utredningen tillägger dock att detta synsätt är pressat.⁵⁸

⁵⁴ A.a. s. 8; Grönfors, Kurt, *Avtalslagen*, s. 211 f.

⁵⁵ Grönfors, *Avtalslagen*, s. 212; Karlgren, Hjalmar i SvJT 1936, s. 164 f.

⁵⁶ SOU 1998:47, s. 69.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

4.2.3 Vad skiljer målvakten från bulvanen?

Gemensamt för bulvanen och målvakten är att de agerar på uppdrag av sin huvudman. Av någon anledning vill inte huvudmannen synas i det sammanhang där han har för avsikt att företa rättshandlingar. Först och främst bör förtydligas att målvakten är en sorts bulvan. Det måste dock finnas någon ytterligare egenskap som gör honom till just målvakt.

Det är troligen i avsikten med de rättshandlingar som huvudmannen avser att företa som man får söka den avgörande skillnaden. En bulvan kan som ovan påpekats användas i både lagliga och olagliga sammanhang. Målvakten å sin sida används endast för brottsliga syften. Då huvudmannen har avsikt att begå brott för att göra en ekonomisk vinning så gör han helt naturligt en riskkalkyl. Denna går ut på att ta reda på hur stor upptäcktsrisken är i förhållande till utbytet av brottet. Då det handlar om ekonomisk brottslighet är olika former av bedrägeribrott med hjälp av företag de mest lönsamma. För att brottsligheten skall bli så framgångsrik som möjligt måste upptäcktsrisken minimeras. De kontrollerande myndigheterna får alltså inte uppmärksamma vad som pågår. Gärningsmannen måste vara försiktig och försöka tillgodogöra sig pengarna utan att detta märks. Därav följer att man inte kan tillgodogöra sig hur stora summor som helst. De måste stå i proportion till företagets storlek. Den största vinningen uppnås naturligtvis om ett bolag helt och hållet töms på sina tillgångar utan att gärningsmannen därefter kan spåras. Om ett bolag töms är det oundvikligt att detta förr eller senare upptäcks av myndigheterna. En bolagstömning är alltså inget alternativ så länge gärningsmannen själv företräder bolaget. Om däremot någon annan tar på sig ansvaret är förfarandet mycket lönsamt. Svårigheten är att hitta någon som är villig till detta. Den kategori av människor som är villiga att ta detta ansvar måste rimligen ha inställningen att de inte har något att förlora på att ställas till svars för sina handlingar. Åtminstone måste de anse att de har fått en ersättning som uppväger det straff som de kan ådömas.

Den stora skillnaden mellan en bulvan och en målvakt torde alltså vara att målvakten är beredd att ta ett i det närmaste oundvikligt straff mot en ersättning av sin huvudman, medan bulvanen endast har avsikten att företräda sin huvudman för att denne inte skall synas. Bulvanen är inte beredd att avtjäna ett straff för de brott som hans huvudman eventuellt avser att begå. Att en målvakt påtar sig straffansvar är däremot mer eller mindre förutsatt i ett upplägg som redan från början är straffbart.

4.3 Den traditionella målvakten

Då målvakten förutsätts ta på sig ett straffansvar innebär detta att det krävs en viss kategori av människor för uppdraget. Antingen ska de vara straffimmuna eller så ska de anse att en viss summa pengar uppväger olägenheten av ett straff.

I åklagarväsendets rapport 1996:1 om bolagsplundring ges en definition av begreppet målvakt. Där sägs följande:

”För den som planerar att begå ekonomisk brottslighet genom bolaget kan ett alternativ till att låta bolaget vara styrelselöst vara att sätta in en eller flera målvakter. Med målvakt avses en person som aldrig har haft för avsikt att seriöst delta i bolagets verksamhet utan enbart är villig att låna ut sitt namn för att uppfylla de formella kraven i ABL. Målvakterna har inte alltid kännedom om vilka åtgärder som vidtas i deras namn, och även om de har det är de som regel likgiltiga för det. Målvakter är ofta missbrukare och socialt utslagna personer, inte sällan tidigare straffade. De saknar kunskaper om den verksamhet de företräder, men är beredda att mot ersättning bära det formella och straffrättsliga ansvaret för bolagets handlande. Till saken hör att de normalt saknar utmättningsbara tillgångar och därmed är immuna mot ekonomiska sanktioner. I många fall är de också straffimmuna, dvs hotet om straff verkar inte avskräckande.”⁵⁹

Bulvanutredningen tar också upp målvaktsproblematiken, men använder endast den definitionen som finns i åklagarväsendets rapport.⁶⁰

I åklagarväsendets beskrivning av målvakten återspeglas tydligt den traditionella bild man har av en sådan. Det sägs att målvakten ofta är missbrukare, socialt utslagen och ofta straffad sedan tidigare. De är även immuna mot ekonomiska sanktioner och straff. När beskrivningen kompletteras med att de mot ersättning är beredda att ta på sig ett ansvar aktualiseras bilden av den missbrukande uteliggaren. En sådan person har enligt den allmänna uppfattningen inte något att förlora.

En definition av målvaktsbegreppet med utgångspunkt från den traditionella målvakten ser ut enligt följande:

- målvaktens uppgift är att dölja den verkliga gärningsmannen
- målvakten har ej för avsikt att seriöst delta i bolagets verksamhet
- målvakten har ofta inte kännedom om vad som företas i hans namn och hur som helst är han likgiltig inför detta
- målvakten saknar kunskap om den verksamhet han företräder, men är beredd att bära fullt ansvar mot ersättning
- målvakten är missbrukare och/eller socialt utslagen
- målvakten är immun mot ekonomiska sanktioner
- målvakten är straffimmun

⁵⁹ Åklagarväsendets rapport 1996:1, s. 32.

⁶⁰ SOU 1998:47, s. 67 ff.

4.4 Andra former av målvakter

4.4.1 Den respektabla målvakten

Det har dock på senare tid uppmärksammats att det inte endast är den tidigare beskrivna kategorin människor som uppträder som målvakter. I det så kallade Metallmålet⁶¹ uppträder exempelvis en person (T) med helt annan bakgrund än den traditionella målvaktens. T har arbetat som konstruktör och varit en mycket framgångsrik sådan. Han har arbetat i ett antal länder runt om i Europa och även i Ryssland. T har varit mycket erkänd inom sitt område och har själv suttit i en rad bolagsstyrelser samt drivit egna bolag. Han säger att han i detta fall har blivit grundlurad av en person som i målet benämns EB. T förekommer inte tidigare i belastningsregistret.

Den andra personen (W) som förekommer i målet medger själv att han uppträtt som målvakt. W hade, efter vad han själv uppger, avsikt att driva någon form av verksamhet. Han köpte dock aldrig något bolag utan agerade istället som målvakt. W är varken missbrukare eller en socialt utslagen person. Enligt W var avsikten att han skulle överta företaget och att den tidigare ägaren skulle fortsätta driva verksamheten som anställd i bolaget. W förekommer i belastningsregistret under 15 avsnitt och har bland annat dömts för grovt bedrägeri och bokföringsbrott. W uppträdde som företrädare för totalt tre bolag.

Kan då T och W karaktäriseras som målvakter? Utifrån målvaktsbegreppet torde det rent principiellt inte finnas någon anledning att skilja på följande två situationer. För det första en person som inte på något sätt deltagit i skötseln av bolaget, men står som företrädare för detsamma och på så vis möjliggör för någon annan att tillgodogöra sig en otillbörlig ekonomisk vinning. För det andra en person som misskött bolaget på så sätt att en ekonomisk vinning uppstått för hans huvudman. I förhållande till resultatet är det ingen skillnad på att inte delta alls i bolagets verksamhet och bara låna ut sitt namn för att huvudmannen skall kunna tillgodogöra sig medel på ett otillbörligt sätt, eller att missköta bolaget så att det uppstår en otillbörlig ekonomisk vinning för huvudmannen. Den skillnad som kan finnas rör istället målvaktens klandervärdhet, vilket diskuteras i kapitel 5.2.

I detta fall agerar två personer med en annorlunda bakgrund än den traditionella målvaktens. T har varit framgångsrik och erkänd samt får förmodas ha en del kunskaper om bolagsskötsel med tanke på hans tidigare engagemang. Han kan inte heller utifrån vad han uppgivit beskrivas som totalt likgiltig inför sin uppgift, då han tagit emot handlingar och själv utfört vissa transaktioner. Han har även tagit emot och förvarat blanketter för redovisning av mervärdesskatt. T uppger att orsaken till att han inte skött sitt

⁶¹ Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom den 1 november 2001, Mål nr B 1054-00, se bilaga A.

uppdrag är hans bristande kunskaper om bolagsskötsel samt att han blivit lurad av EB. Personen W är på sätt och vis mer lik den traditionella bilden av målvakter. Han uppger dock själv att han från början hade för avsikt att driva någon form av verksamhet i bolagsform, men att han sedan istället agerade som målvakt. W är inte heller missbrukare eller socialt utslagen.

Både T och W har företrätt bolag på uppdrag av EB. De har utfört olika uppdrag på hans begäran, såsom att ställa ut postväxlar på olika bolag samt att lösa in postväxlar och överlämna kontanterna till honom. T och W har deltagit i skötseln av bolaget på ett seriöst sätt så till vida att de har utfört vissa uppdrag kontinuerligt och inte överlämnat allt åt EB. Det är en stor skillnad mellan att exempelvis kontinuerligt ta hand om posten till ett företag och att helt lämna det vind för våg som många av de traditionella målvakterna gör. T och W kan inte heller sägas helt sakna kunskaper om vad som företagits i deras namn samt om bolagens verksamhet. T och W är inte heller missbrukare eller socialt utslagna personer. Vad gäller straffimmunitet och immunitet mot ekonomiska sanktioner kan åtminstone T inte sägas uppfylla dessa karaktäristika och det är även osäkert om W gör detta.

Sammantaget torde T och W anses agera som målvakter. De har frivilligt åtagit sig att företräda bolaget och till viss del sköta verksamheten. De har genom att utföra vissa uppdrag på EB:s begäran underlättat för EB att otillbörligen tillgodogöra sig medel ut bolagen. T uppger att han blivit lurad av EB och att han hela tiden haft ärliga avsikter. Mot detta måste ställas krav på att företrädaren för ett bolag har den kunskap som erfordras för uppdraget. Den som är ansvarig för bolaget måste själv ta reda på vad denne kan respektive inte kan göra enligt lag. Upprätthålls inte en sådan grundläggande princip kan i stort sett ingen ställas till ansvar för sina handlingar. Konsekvensen för T blir att han själv måste ta reda på hur redovisningen skall skötas i ett aktiebolag och vilka åligganden han har. Detta måste han göra oavsett om han litar på EB som påstår att det för håller sig på ett visst sätt. Följer inte T dessa regler blir *han* ansvarig och inte EB. Med hänsyn till detta resonemang torde man inte kunna utesluta T som målvakt endast för att han utfört olika av EB erhållna uppdrag i bolaget, att detta givit EB en otillbörlig vinning och att det hela beror på att EB har lurat T till att utföra respektive underlåta att utföra vissa handlingar. Faktum kvarstår att T med sitt namn har dolt den verkliga bolagsmannen och hjälpt denne till en otillbörlig ekonomisk vinning.

Frågan är om det har någon betydelse om T ser sig själv som målvakt? T kan ha deltagit i arrangementet med tron att det funnits någon form av kompanjonskap eftersom han tilldelats ytterligare uppgifter förutom att låna ut sitt namn. Den traditionella typen av målvakt är, som tidigare påpekats, den missbrukande och socialt utslagne personen som gärna lånar ut sitt namn för en mindre ersättning. Antagligen saknar dessa kunskap om vad deras underskrifter på ett papper innebär. Det viktigaste för dem är den ersättning de kan få. Utifrån detta perspektiv kan det inte ha någon betydelse om de själva ser sig som målvakter eller ej. Med andra ord, deras kunskap

om de faktiska förhållandena påverkar inte det faktum att de verkligen agerar som målvakter.

Förhållandet blir mer komplicerat när man ställer sig frågan om det har någon betydelse att målvakten ser sig som något mer än just målvakt, exempelvis som en kompanjon. Även i dessa fall torde man få utgå ifrån de faktiska förhållandena. I fallet ovan skulle affärerna ge en blygsam vinst, mellan 1.000 och 5.000 kronor per månad. T sade till EB att denne fick sköta företaget, medan T åtog sig att sköta bankkontakterna, eftersom han hade goda bankförbindelser. T köpte företaget men läste inte igenom handlingarna och betalade heller ingenting. T betraktade sig inte som ägare av företaget utan skrev bara på de handlingar som EB presenterade för honom. T blev även försedd med en generalfullmakt. T brukade lämna post till EB som denne skulle gå igenom. Även skattedeklarationer sändes till T. EB uppmanade T att ”nolla” dessa, men T sa till EB att denne skulle ordna deklARATIONERNA eftersom T inte tyckte att man kunde göra så. T uppger att han inte har kunskap om hur ett bolag skall deklarerar. EB skulle även sköta bokföringen men det gjorde han inte. T försökte ordna upp denna men gav upp eftersom han inte heller har någon kunskap om bokföring. T uppger också att det alltid var bråttom när betalningar i bolaget skulle göras. Flera gånger hände det att han köpte postväxlar till EB. EB skulle ombesörja betalningarna. Allt skedde enligt EB:s direktiv. T använde även sitt eget konto för betalningar då banken påtalade att de inte kunde använda företagets konto i avsaknad på revisor. Enligt T var det EB som då föreslog att T skulle använda sitt privata konto för att genomföra transaktionerna. T gick med på detta eftersom det var EB som bestämde.⁶²

Omständigheterna tyder på att EB haft kontrollen över företaget, men att T agerat som formell företrädare för detta. Även om T säger att han påtalat vissa brister för EB, har han ändå litat på honom och inte själv försökt att komma till rätta med problemen på ett tillfredsställande sätt. T har med andra ord fungerat som ett redskap i händerna på EB. Inte heller kan T anses ha fog för uppfattningen att han inte företrädde bolaget eller att han var kompanjon med EB. T borde åtminstone ha förstått att allt inte stod rätt till då EB bad honom utföra transaktionerna på det sätt som skedde. Även bankens påpekande om att bolagets konto inte kunde användas borde ha fått T att reagera. Som tidigare påpekats måste ett visst ansvar läggas på den som agerar som bolagets företrädare. Besitter företrädaren inte erforderlig kunskap måste han se till att skaffa sig denna eller anlita sakkunskap. Det måste dock ha stått klart för T att han var att anse som företrädare för bolaget eftersom han köpte bolaget och skrev under handlingar. En person med T:s bakgrund kan inte anses trovärdig när han påstår motsatsen. Han måste också ha insett att det borde finnas en viss skillnad med avseende på ansvaret mellan honom och EB eftersom denne inte köpt bolaget eller skrivit under några handlingar. Utifrån dessa förutsättningar kan T inte anses ha haft fog för att tro att han och EB var någon form av kompanjoner.

⁶² Hovrätten över Skåne och Blekinge, Mål nr 1054-00, s. 6 ff.

Sammantaget borde man kunna anse att T fungerat som målvakt åt EB, även om han inte själv anser sig ha haft denna uppgift. Han har frivilligt åtagit sig att företräda bolaget och han har genom att utföra uppdrag på EB:s begäran underlättat för denne att tillgodogöra sig en otillbörlig ekonomisk vinning.

Som företrädare för bolaget måste det även anses att han frivilligt har tagit på sig det ansvar som följer med ett sådant uppdrag. Han har därmed, genom att underlätta för EB att använda bolaget för oegentligheter, även underförstått varit beredd att ta på sig ett straffansvar för detta. Den ersättning han skulle erhålla för uppdraget uppgick till mellan 1.000 och 5.000 kronor per månad.

Under denna rubrik skulle man även kunna hänföra den målvakt som låtit olika personer registrera bilar på honom. Han är själv helt införstådd med att han agerar som målvakt. Han lånar ut sitt namn och får ersättning för detta. Han bryr sig inte om ifall han får ta ansvar för fler skulder eftersom han ändå inte kan betala de han redan har. Han ser istället en möjlighet till extrainkomst. Om person A skall placeras under denna rubrik eller under avsnittet som handlar om den traditionella målvakten beror på hans bakgrund. Han verkar dock enligt de uppgifter som erhållits inte vara någon socialt utslagen och hemlös missbrukare. Uppenbarligen har han varit medveten om vad som företagits i hans namn. Han verkar istället vara en av dem som ser målvaktsuppdraget som ett arbete.

4.4.2 Målvakter inom försäkringsbranschen

Vid en första anblick på det beskrivna fallet avseende försökt till bedrägeri med hjälp av sjuk- och olycksfallsförsäkringar så tycks detta inte innefatta en målvaktsproblematik. Fallet verkar närmast röra ett avancerat försök till bedrägeri. Vad som dock tycker på att det trots allt kan röra sig om en målvaktssituation är den misstänkta penningtvätten. De sammanlagda premierna för försäkringarna uppgick till mellan 1,5 och 2 miljoner kronor, ett belopp som vida översteg X:s årliga inkomst. Avsikten från X:s sida var antagligen att endast erlägga premierna vid ett tillfälle innan försäkringsfallet inträffade. Det finns dock starka misstankar om att förfarandet genomfördes i syfte att tvätta pengar. Om dessa misstankar är riktiga betyder det att det antagligen finns en större organisation eller verksamhet bakom X, från vilken de svarta pengarna kommer. Man kan då också misstänka att X erhållit uppdraget för att iscensätta en olycka och få en försäkringsersättning utbetalad till sig.

I ett brottsligt sammanhang som avser stora summor får man förmoda att förfarandet föregåtts av en noggrann planering. Huvudmannen/männen i ett sådant sammanhang tar inte på sig en uppgift som kan innebära att de också riskerar att tvingas avtjäna ett straff. Det naturliga för dessa är istället att

anlita en annan person som tar på sig risken. Frågan är då om denna andra person kan karaktäriseras som målvakt?

Först kan konstateras att X:s uppgift är att dölja sin huvudman. Syftet med detta torde vara att huvudmannen dels inte vill att hans namn skall synas och dels att han inte vill riskera att dömas till ansvar för brott. I det fall huvudmannens namn skulle uppmärksammas hos försäkringsbolagen skulle han inte kunna fortsätta med försäkringsbedrägerier, eftersom försäkringsbolagen skulle vägra att låta honom teckna ytterligare försäkringar. För att undvika detta använder han personer som lätt kan bytas ut då försäkringsbolagen blir misstänksamma. Det andra syftet är möjligen det mest relevanta i ett målvaktsresonemang. I de fall försöken till bedrägeri skulle upptäckas så ser myndigheter och bolag att X tecknat försäkringen. X måste alltså vara beredd att ta på sig ansvaret för ett omfattande försäkringsbedrägeri. Detta medför att X på något vis måste ha inställningen att denna risk är värd att ta. I fallet kan det tyckas något märkligt att X skulle vara villig till detta med tanke på den inkomst och det arbete han har.

Enligt biträdande chefsåklagare Christer Ström vid Ekobrottsmyndigheten i Malmö har de nya användningsområdena för målvakter krävt att dessa är mer prydliga. Bankärenden och växling av pengar kan inte utföras av en uteliggare utan att han drar uppmärksamhet och misstankar till sig. X skulle då kunna utgöra ett exempel på en sådan prydlig målvakt. Motivet för X att agera som målvakt synes dock svårförklarligt, men är möjligen inte mer uppseendeväckande än för personen T som agerade i Metallmålet.⁶³ X kan ha hamnat i ekonomiska problem som han inte ser någon annan lösning på än att försöka skaffa sig medel genom att begå brottsliga handlingar. X kan ha stått i tacksamhetsskuld till eller blivit utsatt för utpressning av vissa mindre nogräknade personer och har därmed tvingats att agera på detta sätt. En förklaring kan även vara att X helt enkelt inte kan låta bli att falla för frestelsen att tjäna stora pengar då han ser en sådan möjlighet. Det är möjligt att brottsplanen är X eget påfund och att han är ensam om att försöka utföra brottet. Detta skulle i så fall utesluta en målvaktssituation. Han kan även vara lovad stora summor pengar av sin huvudman i det fall bedrägeriet lyckas. Förhåller det sig på detta sätt kan det diskuteras om en målvaktsproblematik har uppstått.

Ett ytterligare argument för att en målvaktssituation kan föreligga har att göra med den tidigare nämnda prydligheten hos målvakten. Det är mycket mindre risk att försäkringsbolaget börjar ifrågasätta försäkringsfallets riktighet om en respektabel och till synes välbärgad person anmäler en skada jämfört med om en uteliggare gör detta. Med andra ord skulle X i kraft av sin person vara så trovärdig att försäkringsbolagen utan några större efterforskningar skulle utge skadeersättning. Det finns ju till synes inga motiv för en väl ansedd chefstjänsteman att svärta ner sitt namn genom att begå försäkringsbedrägerier och därmed riskera straff.

⁶³ Se kapitel 4.4.1.

Skillnaden mellan traditionella målvakter och målvakter inom försäkringsbranschen är att det får avgörande betydelse om målvakten inom den senare branschen blir avslöjad med att begå brott. Uppmärksammas bedrägeriförsöket av försäkringsbolaget utbetalas ingen ersättning, medan skadan så att säga redan är skedd när avslöjandet sker i traditionella bolagssammanhang. Det är alltså *inte meningen* att målvakten skall bära något straffrättsligt ansvar då det gäller försäkringsbedrägerier. Däremot är det *förutsatt* att målvakten skall bära det straffrättsliga ansvaret i de fall ett sådant kommer att utkrävas. En av huvudanledningarna till att målvakten används är ju att hans huvudman inte är beredd att bära detta ansvar. Enligt min mening gör detta att man trots allt kan tala om X som en målvakt inom försäkringsbranschen. Naturligtvis förutsatt att han har en huvudman som tidigare påpekades.

För tydlighets skull bör det påpekas att det inte är målvaktens huvuduppgift att bära det straffrättsliga ansvaret i bolagssammanhang. Huvuduppgiften är precis som i försäkringsfallen att låna ut sitt namn för att möjliggöra för huvudmannen att begå brott. I praktiken blir dock det medföljande straffansvaret oundvikligt i bolagssammanhang, eftersom en upptäckt av myndigheterna kommer att ske förr eller senare. Så är dock inte fallet inom försäkringsbranschen.

I det andra beskrivna fallet avseende företagsförsäkringar kan ett liknande resonemang föras. I detta fall är det dock tydligt att det rör sig om mera traditionella målvakter, vilka används på ett för dem nytt område. Målvakterna är traditionella i den mening att de har förekommit i ett antal bolagskonkurser och har stora skulder till myndigheterna. Det är ingen tillfällighet att styrelseledamöterna tidigare förekommit i ett antal bolag och konkurser samt att de nu företräder ett bolag som drabbats av en brandskada. Försäkringsbolagen menar att om man låter ett företag som har vissa personer i sin styrelse teckna en försäkring så är det endast en tidsfråga innan ett försäkringsfall inträffar för det tecknande bolaget.⁶⁴ En brandskada är utifrån ett oärligt perspektiv idealisk att arrangera eftersom den är mycket svår att utreda.

Målvaktsproblematiken syns tydligare i detta fall än i det tidigare beskrivna. Personerna har en bakgrund som är karaktäristisk för den traditionella målvakten, men de har som ovan nämnts en något annorlunda uppgift då det gäller försäkringsbedrägerier. Inte heller i företagsförsäkringsfallen är det meningen att målvakten skall avslöjas, det är däremot förutsatt att han skall bära ett eventuellt straffrättsligt ansvar.

⁶⁴ Intervju med utredningschef Ulf Rönndahl på försäkringsbolaget If Skadeförsäkring.

4.4.3 Ungdomar som målvakter

Under det senaste året har uppmärksammats att ungdomar i 18 – 20 års åldern har förekommit i sammanhang där man tidigare anlitat mer traditionella målvakter. Ungdomarna har använts för att genomföra kreditbedrägerier, men även för att iscensätta andra traditionella målvaktsupplägg. Ersättningen till ungdomarna har uppgått till mellan 5.000 och 10.000 kronor. Enligt ungdomarna har de sett uppdraget som ett lönsamt extraknäck. De har förstått att uppdraget rört en verksamhet som varit lite ”skum”, men har trots detta frestats att tjäna extra pengar. Några av dem har även förespeglats att uppdraget kan vara ett startskott till en egen framtida näringsverksamhet.

Ungdomarna har bland annat använts för att växla pengar och utföra bankärenden. Fördelen med att använda unga personer är att de oftast inte finns med i något brottsregister eller har några betalningsanmärkningar. De är helt okända i dessa brottsliga sammanhang och har inga större problem att få köpa varor på kredit eller att ingå andra avtal.

Myndigheterna försöker motverka detta genom att gå ut med information i skolorna och berätta för ungdomarna vilka konsekvenser en anteckning i belastningsregistret eller en betalningsanmärkning medför. Ungdomarna har alltså inte alltid kunskap om vad det innebär att agera som målvakt och därmed kan de inte heller alltid anses beredda att ta på sig ett straffrättsligt ansvar. Än så länge har endast ett tiotal ungdomar kunnat identifieras i dessa sammanhang, men man misstänker att detta endast är en liten del av det verkliga antalet ungdomar som uppträder som målvakter.⁶⁵

4.5 De nya typerna av målvakter

I kapitel 4.3 gjordes ett försök att konstruera en definition av den traditionella målvaktstypen. De nya formerna av målvakter som därefter diskuterats låter sig inte inordnas under denna. Kännetecknen man kan hitta för dessa är varierande och ytterligare kännetecken finns säkerligen för de andra former som inte uppmärksammats i detta arbete. Några gemensamma drag kan man dock ta fasta på. Antagligen får man överge tanken på att utforma en definition av målvakter som täcker in samtliga typer. I annat fall skulle definitionen behöva göras så pass vid att den egentligen inte skulle fylla någon funktion.

Målvakten i det ovan beskrivna Metallmålet hade en framgångsrik bakgrund, han kan inte heller sägas ha varit helt likgiltig inför sitt uppdrag och inte heller straffimmun eller immun mot ekonomiska sanktioner. W är en mer traditionell typ av målvakt, dock ej missbrukare eller socialt

⁶⁵ Intervju med avdelningschef Gösta Ivarsson och biträdande chefsåklagare Christer Ström.

utslagen. T och W hade även utfört kontinuerliga uppdrag och inte överlämnat all skötsel av bolaget åt EB. De kan inte heller sägas ha varit helt omedvetna om bolagets verksamhet eller om vad som företagits i deras namn.

Vad gäller målvakterna inom försäkringsbranschen kan sägas att det inte är meningen att ett straffansvar skall komma ifråga och att de ska behöva ta på sig ett sådant. Däremot är det förutsatt att de skall ta på sig straffansvaret om det kommer att utkrävas. Målvakterna på detta område måste även vara lätt utbytbara personer. I försäkringsbranschen ställs det dessutom krav på målvaktens prydlighet. Denna prydighet används för att dels få tillgång till försäkringsmarknaden och dels för att göra den arrangerade incidenten mer trovärdig. Då ungdomar används för målvaktsuppdrag verkar det vara deras okunskap och fläckfria förflutna som lagledarna är ute efter.

En viktig förutsättning för att målvakten skall ställa upp är att en ersättning kommer utbetalas. Ersättningen är mycket viktig även för den traditionella typen av målvakter och utgör också en förutsättning för att en målvakt över huvud taget skall kunna anlitas. Man får dock förmoda att karaktären och beloppen varierar betydligt mellan olika typer av målvakter och uppdrag. För den traditionella målvakten kan en ersättning bestå av några hundra kronor eller en flaska alkohol och detta oavsett vilket ansvar denne påtar sig. För de nya typerna av målvakter krävs antagligen en betydligt högre ekonomisk kompensation. Detta beror på att de mer respektabla målvakterna dels har mer att förlora än uteliggarna och dels har en annan bakgrund som sätter dem i en bättre position i förhållande till lagledaren. Helt naturligt vill en mer prydlig målvakt ha en ersättning som uppväger den olägenhet han kan tvingas att stå ut med. I och med att uppdragen blir mer avancerade och det ställs högre krav på målvakten så behöver också en högre ersättning utbetalas.

Det är ovisst hur stora belopp målvakter idag erhåller, men det är antagligen förhållandevis små summor jämfört med vad lagledaren tjänar på brottsligheten. I Metallmålet skulle ersättningen till T uppgå till mellan 1.000 och 5.000 kronor per månad. I fallet som rör försäkringsbedrägeri kan man tänka sig att X skulle få en viss del av den ersättning som kom att utbetalas. Detsamma gäller i fallet med företagsförsäkringen. Ungdomarna uppger att de fått mellan 5.000 och 10.000 kronor för uppdraget, vilket får anses vara en förhållandevis hög ersättning. Troligen har man varit tvungen att utge denna ersättning för att någon av dem skulle lockas att utföra något uppdrag. I takt med att målvakterna behöver vara mer respektabla och så att säga har mer att förlora kommer även ersättningarna att stiga. För att tjäna riktigt stora pengar behöver lagledaren "kompetenta" personer och dessa kostar då också mer. Troligen kommer det dock alltid att finnas personer som är i desperat behov av pengar och ser sig tvungna att ställa upp för en mindre summa. Trenden kommer dock antagligen gå mot att lagledaren behöver både fler och mer respektabla målvakter eftersom brottsligheten blir mer avancerad.

Med hänsyn till dessa kännetecken kan man sluta sig till följande. Personen kan trots en fläckfri och/eller framgångsrik bakgrund agera som målvakt. En god bakgrund kan dessutom innebära att målvakten fungerar än mera effektivt i sitt uppdrag. Han kan i viss mån ta del i bolagets verksamhet och kontinuerligt utföra vissa uppdrag samtidigt som han inte fullständigt kontrollerar bolaget. Målvakten kan ha viss kunskap om bolagets verksamhet, vilket ibland är en förutsättning för att bedrägerierna skall lyckas. I kapitel 5.3 diskuteras om målvakten i dessa fall kan anses medverka till lagledarens brottslighet. De kan även vara fullt medvetna om vad som företas i deras namn. Vad som dessutom tycks vara gemensamt för olika målvaktstyper, med undantag för de ungdomar som agerar som målvakter, är att de är beredda att ta på sig ett straffansvar som många gånger kommer att utkrävas. De ska med andra ord vara beredda att agera syndabockar och för detta får de en ersättning som enligt deras uppfattning uppväger denna olägenhet.

Ett försök till definition av de nya målvakterna skulle kunna se ut enligt följande:

- målvaktens uppgift är att dölja den verkliga gärningsmannen
- målvakten har utfört någon uppgift på sin huvudmans begäran
- denna uppgift har underlättat för huvudmannen att otillbörligt tillgodogöra sig ekonomiska medel
- i de allra flesta fall är målvakten beredd att ta på sig ett straffrättsligt ansvar i den mån ett sådant aktualiseras
- den ersättning målvakten får uppväger enligt dennes uppfattning olägenheten av ett straffansvar

Det finns naturligtvis en rad andra kännetecken som mer eller mindre pekar på att en person möjligen agerar som målvakt. Dessa kännetecken är dock inte generella för målvakterna utan är olika beroende av inom vilket område målvakten skall agera och av vilken sorts uppgifter han skall utföra. Som på så många andra områden i samhället blir brottsligheten specialiserad och utvecklas i mer specifika riktningar beroende på hur brottet skall genomföras. Det mest effektiva sättet att identifiera målvakter är att studera varje specialområde för sig och se vad som kännetecknar just de målvakter som uppträder där. Antagligen måste man överge tanken på att hitta en generell definition som täcker in alla typer av målvakter. Detta förhållande är inget specifikt för målvaktsproblematiken eller ens den ekonomiska brottsligheten, utan gäller för många olika rättsområden.

5 Målvaktens delaktighet

5.1 Bakgrund

I inledningen av kapitel 3 påpekades behovet av verktyg för att kunna se målvaktsproblematiken i sin helhet. Ett sådant var att använda sig av begreppen identifiering och differentiering. I detta arbete har fokus hittills varit inställt på identifieringen av målvakter samt på var och i vilka former de förekommer. I detta avsnitt skall differentieringen diskuteras. Denna tar sikte på vilken grad av klandervärdhet målvakten kan sägas ha med tanke på sin delaktighet i den brottsliga gärningen. Vid denna bedömningen bör man ta hänsyn till aspekter som insikt, kunskap och moraluppfattning. Klandervärdheten kan även sägas ha en dubbel funktion, dels kan klandervärdheten mellan lagledaren och målvakten diskuteras, dels kan klandervärdheten mellan olika målvakter tas upp.

5.2 Målvaktens klandervärdhet

Det finns olika anledningar till att diskutera målvaktens klandervärdhet. Målvakten tar på sig ett ansvar som egentligen inte är hans eget, nämligen ansvaret för den brottslighet som lagledaren bedriver. Det bör dock poängteras att även målvakten naturligtvis har ett ansvar i brottsligheten så till vida att han till synes frivilligt lånar ut sitt namn för att lagledaren skall kunna genomföra brotten. Då målvakten är formell företrädare för bolaget täcker hans ansvar exempelvis även ett bokföringsbrott eftersom ansvaret för detta brott är knutet till den befattning han innehar i bolaget. I målvaktssammanhang torde man dock i flera fall kunna ifrågasätta om målvakten verkligen frivilligt lånar ut sitt namn eller om han av olika anledningar ser sig tvungen till detta. Överhuvudtaget kan man ifrågasätta om målvaktens deltagande i brottsligheten är frivilligt eftersom lagledaren utnyttjar målvaktens utsatta position och sociala förutsättningar. Objektivt sett är deltagandet naturligtvis fortfarande frivilligt, men förhållandets subjektiva sida torde kunna ifrågasättas.

Utgångspunkten för diskussionen kan tas i den traditionella typen av målvakt. Enligt definitionen i kapitel 4.3 kan denne närmast liknas vid ett viljelöst offer i händerna på lagledaren. Som tidigare påpekats tar definitionen sin utgångspunkt i den missbrukande uteliggaren som lagledaren hittar på en parkbänk. Denna skriver gärna sitt namn på ett papper för att få några hundralappar. Från lagledarens sida är detta ett klart utnyttjande av någon annans utsatta ställning. För målvakten finns en möjlighet att kunna erhålla några extra kronor. Det finns naturligtvis ingen anledning för målvakten att avstå från denna möjlighet. Detta gäller antagligen oavsett om målvakten inser eller inte inser vad han åtar sig. Det

är även en fördel för lagledaren att målvakten är förhållandevis svår för myndigheterna att få tag på samt att denne har en total okunskap om vad han har åtagit sig och för vem. Lagledaren får helt fria händer att utnyttja bolaget för egen vinning. Den verkligt klandervärda personen i denna situation är alltså lagledaren som utnyttjar målvaktens trångmål och utsatta ställning. Målvaktens agerande är förståeligt men absolut inte försvarbart.

Situationen blir en annan då vi ser på den respektabla målvakten. T och W har en helt annan bakgrund än den traditionella målvaktens. Denna typ av målvakt står inte i samma beroendeställning i förhållande till sin lagledare som den traditionella målvakten. Han får även till viss del antas kunna hävda sig inför lagledaren. Det kan även ställas större krav på att dessa måste ta ansvar för sina handlingar på ett helt annat sätt än en socialt utslagen person. T verkar för övrigt ha ett ordnat liv och inga större ekonomiska bekymmer. T och W skulle på detta sätt kunna anses mer klandervärda än den traditionella målvakten. De måste i någon mån ha insett vad de gav sig in på och att detta inte var ett helt lagligt förfarande. De har med andra ord accepterat deltagande i oegentligheter, men möjligen ansett att det var värt att ställa upp för EB. Anledningen till detta kan ha varit att de antingen stått i någon form av tacksamhetsskuld till EB eller att denne utsatt dem för utpressning. Den troligaste anledningen är dock att de erbjudits en ersättning som de ansett uppväger olägenheten av att ta på sig ett straffansvar. I detta ligger den stora skillnaden mellan den traditionella målvakten och T och W.

De beskrivna målvakterna inom försäkringsbranschen skiljer sig också avsevärt från den traditionella målvakten och möjligen även till viss del från den respektabla målvakten. Personen X har gjort en mycket framgångsrik karriär och han tillhör samhällets höginkomsttagare. Det är svårt att förstå motivet till hans agerande. För att nå upp till hans position får man förmoda att det krävts både kunskap och kompetens från X:s sida. Det är därmed i det närmaste otänkbart att X genom vilseledande förmått agera på visst sätt. Precis som i det förra fallet skulle man kunna tänka sig att han utsatts för någon form av utpressning eller försökt återgälda en tacksamhetsskuld eller liknande. Den troligaste orsaken är dock, liksom i det förra fallet, att han sett möjligheten att tillgodogöra sig en summa pengar. Om detta beror på att han har ekonomiska bekymmer eller att han inte kan låta bli att tjäna en extra slant kan man bara spekulera i. Graden av hans klandervärdhet beror naturligtvis mycket på i vilken situation X befinner sig. Är han utsatt för utpressning och ser sig tvungen att ställa upp är detta en sak. En annan grad av klandervärdhet uppkommer i det fall han tillfrågats om att åta sig uppdraget mot en ersättning och accepterat detta.

I fallet med företagsförsäkringen förekommer mer erfarna målvakter. Det handlar här om en omfattande seriebrottslighet från målvakternas sida. Särskilt med tanke på den person som förekom i 111 olika bolag. Deras klandervärdhet måste anses öka med hänsyn till att de ständigt åtar sig nya uppdrag trots kännedom om att förfarandet är olagligt. Även i detta fall

fungerar antagligen ersättningen som en avgörande faktor för att målvakten skall ställa upp.

Motivet för ungdomarna att åta sig ett uppdrag som målvakt torde uteslutande vara den ekonomiska ersättningen. Lagledaren har även i dessa fall utnyttjat deras okunskap om vilka konsekvenserna kan bli då man företräder ett bolag som ägnar sig åt ekonomisk brottslighet. Ungdomarna är dock myndiga vilket gör att de fullt ut måste ta ansvar för sina egna handlingar. I fråga om klandervärdhet får en försvårande omständighet anses vara att flera av dem ändå förstått att förfarandet inte varit helt lagligt. Det kan även poängteras att ungdomarna inte befinner sig i samma ekonomiska trångmål som den traditionella typen av målvakt.

Personen A som låtit ett antal personer registrera bilar i hans namn, får karaktäriseras som någon form av respektabel målvakt. Han är fullständigt medveten om vad som företas i hans namn, det vill säga själva registreringen av bilar. Han är även införstådd med att de riktiga bilägarnas avsikt är att slippa betala parkeringsböter. Hans insikt ifråga om att bilarna används vid smuggling är däremot mera oviss. När A senare erhåller vetskap i detta avseende verkar han inte vara särskilt bekymrad utan är tillfreds så länge han får sin ersättning. Den medvetenhet A har om brottsligheten som genomförs är direkt knuten till graden av hans klandervärdhet. Om A är medveten om att han underlättar ett smugglingsbrott så är han mer klandervärd än om han bara tror att han gör sig skyldig till parkeringsförseelser. Ju grövre brottet är desto större är klandervärdheten.

En av de gemensamma nämnarna för alla typer av målvakter är den ersättning de erhåller vid utförandet av sitt uppdrag. Denna är även till viss del knuten till graden av klandervärdhet. Målvakten, som på grund av sin utsatta ställning låter sig utnyttjas av lagledaren, kan i vissa fall framkalla en sorts förståelse för sitt agerande. Han tar de chanser han får att skaffa sig pengar. Den respektabla målvakten som har ett ordnat socialt liv eller chefstjänstemannen som är höginkomsttagare kan inte mötas av samma förståelse. Personens klandervärdhet torde öka i takt med att personens möjligheter till kontroll över sitt eget liv ökar. För en person med ordnad social tillvaro torde målvaktsuppdragen närmast liknas vid någon form av förhandlingsbart arbete som denne utför. I takt med att uppdragen blir alltmer omfattande och avancerade kommer lagledare behöva anlita personer med större kompetens. Dessa personer har även förmågan att ställa krav och ta vara på sig själva. I realiteten uppstår då en förhandlingssituation mellan målvakten och lagledaren. Ersättningen blir i dessa fall så stor att målvakten anser denna uppväga olägenheten av att behöva bära ett straffansvar. Lagledaren måste alltså betala ett "marknadspris" för det uppdrag han vill få utfört. Med hänsyn till detta blir lagledaren och målvakten även mer jämbördiga vad gäller klandervärdhet. Vid en diskussion om förhållandet mellan lagledarens och målvaktens klandervärdhet är detta en viktig faktor att ha i åtanke. Ju mer utsatt position målvakten befinner sig i och ju mindre del målvakten har i brottsupplägget

desto mer klandervärd blir lagledaren eftersom denne utnyttjar målvaktens utsatta position för egna ändamål. Ju större möjlighet målvakten har att själv påverka sin situation, sin ersättning och sin del i det brottsliga förfarandet desto mer jämbördiga blir målvakten och lagledaren i fråga om klandervärdhet.

I och med detta resonemang måste man till viss del överge synen på målvakten som ett viljelöst offer i lagledarens händer. Målvaktsproblemet är idag mer omfattande än tidigare och rör långt fler fall än de som enligt den äldre uppfattningen direkt kan karaktäriseras som målvaktsfall. Idag är det möjligt att man upptäcker att det rör sig om en målvaktssituation först efter en omfattande utredning av fallet, det vill säga när förundersökning redan har inletts.

Poängen med att konstatera att ett specifikt fall innefattar en målvaktsproblematik är att man kan bedriva utredningen av fallet på ett speciellt sätt. Kan det konstateras att en målvakt figurerar i fallet bör man också koncentrera sig på att hitta lagledaren. En lösning kan vara nära förestående om man är inriktad på att hitta ytterligare personer som inte tidigare misstänktes vara delaktiga i brottet.

Man bör också vara observant på att det kan förekomma målvakter med olika grad av klandervärdhet i samma brottsliga förfarande. En tanke att fundera över är att graden av klandervärdhet kan vara en indikation på målvaktens närhet till lagledaren. Eftersom lagledaren vill hålla sig osynlig kan det möjligen finnas målvakter på olika nivåer i brottsupplägget. Den första länken kan finnas mellan lagledaren och en respektabel målvakt. Den sistnämnde kan i sin tur anlita en ung person som sköter kontakten med uteliggaren. På så vis har lagledaren två nivåer mellan sig och uteliggaren, vilket innebär att han markant har minskat risken för att själv bli upptäckt. För lagledaren är det dessutom positivt om uteliggare och den unga personen saknar vetskap om vem denne är. Misstankarna mot lagledaren minimeras även genom att han själv inte behöver ha kontakt med exempelvis uteliggaren utan endast med den respektabla målvakten.

Av ovanstående resonemang följer att det kan föreligga en målvaktssituation i fallet trots att målvakten agerar betydligt mer än vad han traditionellt sett brukar göra. Man får inte missledas av detta förhållande och genast avfärda tanken på att en målvaktsproblematik kan föreligga.

5.3 Målvakten som medverkande

Av framställningen i kapitel 4 och 5 framgår att målvakterna blir allt mer delaktiga i lagledarnas brottslighet. I kapitel 5.2 anges att målvaktens klandervärdhet kan bero på dennes insikt och deltagande i brottsligheten. Dessa påståenden gör att man även bör diskutera om målvakten enligt

brottsbalken kan anses medverka till lagledarens brottslighet. Det bör då även diskuteras om målvakten behåller sin status som målvakt i dessa fall. Medverkansläran är komplicerad och för att få en någorlunda klar bild av den straffrättsliga bedömningen av målvakten som medverkande krävs en utförlig diskussion. Denna problematik förtjänar antagligen ett eget examensarbete. Här begränsas framställningen endast till några korta anmärkningar avseende denna.

Bestämmelsen om medverkan återfinns i 23 kap. 4 § brottsbalken och lyder enligt följande:

4 § Ansvar som i denna balk är föreskrivet för viss gärning skall ådömas inte bara den som utfört gärningen utan även annan som främjat denna med råd eller dåd. Detsamma skall gälla beträffande i annan lag eller författning straffbelagd gärning, för vilken fängelse är föreskrivet.

Den som inte är att anse som gärningsman döms, om han har förmått annan till utförandet, för anstiftan av brottet och annars för medhjälp till det.

Varje medverkande bedöms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last.

...

Först kan konstateras att målvakten i normalfallet endast kan göra sig skyldig till två former av medverkan, nämligen medgärningsmannaskap och medhjälp. Anstiftan torde endast kunna komma ifråga i de fall målvakter förekommer på olika nivåer i ett brottsupplägg, jämför kapitel 5.2. Den respektabla målvaktens uppgift kan då vara att förmå ungdomar eller uteliggare att begå olika typer av brott. Medhjälp till brott innefattar ett främjande som inte kan anses nå upp till vad som krävs för anstiftan. Ett exempel på detta är att någon håller vakt vid ett inbrott.⁶⁶

I fråga om målvaktens medgärningsmannaskap kan följande former tänkas förekomma: utvidgat gärningsmannaskap, krympt gärningsmannaskap, konverterat gärningsmannaskap och medelbart gärningsmannaskap. I de fall målvakten inte kan bedömas som medgärningsman, torde ett ansvar för medhjälp komma ifråga enligt ovanstående stadgande.

I andra stycket av den citerade paragrafen ges uttryck för det utvidgade gärningsmannaskapet. Där ges lagligt stöd för att döma en person som gärningsman, trots att han endast är att anse som gärningsman. Detta blir aktuellt i de fall personen har medverkat i brottsligheten i sådan mån att han är att anse som gärningsman.⁶⁷ En målvakt som i stor omfattning deltar i

⁶⁶ SOU 1996:185, s. 192.

⁶⁷ Jareborg, A.a. s. 411.

lagledarens brottslighet, kan med stöd av detta stadgande troligen dömas som medgärningsman. Även om det inte torde krävas att målvakten och lagledaren så att säga är jämbördiga i detta avseende, torde det fordras ett mycket omfattande deltagande från målvaktens sida. Det är framförallt de nya typerna av målvakter som kan bli aktuella att anse som gärningsmän.

Vid ett krympt gärningsmannaskap ådöms inte ansvar för gärningsmannaskap i den omfattning som är möjlig. Det är alltså här fråga om en person som är gärningsman, men inte *är att anse* som gärningsman. En tänkbara gärningsman kan ibland istället rubriceras som anstiftare eller medhjälpare. Det krympta gärningsmannaskapet hänger samman med att man vill finna den som i första hand är ansvarig för brottsligheten.⁶⁸ I en målvaktssituation kan man tänka sig att målvakten, trots att han är ansvarig för bolaget, ändå inte kan anses som gärningsman. Så är exempelvis fallet då denne har deltagit i brottsligheten i obetydlig omfattning och det istället framstår som att lagledaren helt och hållet är ansvarig för denna.

I målvaktssituationer kan även ett konverterat gärningsmannaskap bli aktuellt. Denna form innebär att en utvidgning av gärningsmannaskapet kombineras med en krympning av detta, vilket får till följd att den som utfört gärningen endast bedöms som medhjälpare. En konvertering kan även bli aktuell vid anstiftansgärningar. Exempelvis kan en bokföringspliktig person ge sin räkenskapsförare order att föra felaktiga räkenskaper. I sådana situationer bedöms normalt den bokföringspliktige såsom gärningsman och räkenskapsföraren som medhjälpare. Detta resonemang är framförallt intressant vid brottstyper som kräver specialsubjekt, men kan antagligen även användas vid andra brott, exempelvis vid skattebrott vilket inte kräver att den skattskyldige medverkar. Den skattskyldige torde här kunna bedömas som gärningsman och andra medverkande som medhjälpare.⁶⁹

Slutligen torde även ett medelbart gärningsmannaskap kunna förekomma i målvaktssammanhang. Detta innebär att en anstiftare bedöms som gärningsman, i det fall den anstiftade i det närmaste kan liknas vid ett viljelöst eller omdömeslöst redskap i anstiftarens händer. Exempelvis kan den anstiftade ha varit psykiskt avvikande eller annars ovetande om gärningens karaktär, befunnit sig i beroendeställning eller tvingats till gärningen genom hot eller våld. Situationen kan liknas vid att brottet genomförs med hjälp av ett djur eller en teknisk anordning.⁷⁰ Av den föregående framställningen avseende målvakter följer att även denna form av gärningsmannaskap kan bli aktuell, och det rör sig då i huvudsak om brott begångna med hjälp av den traditionella typen av målvakter eller ungdomar.

⁶⁸ Jareborg, A.a. s. 412 f.

⁶⁹ Jareborg, A.a. s. 413 f.

⁷⁰ Jareborg, A.a. s. 410.

Bedömningen avseende uppsåt och oaktsamhet görs individuellt för varje person som medverkat i brottsligheten. En diskussion kring målvaktens uppsåt i förhållande till medverkans- och huvudgärningen skulle föra för långt i detta arbete. I den mån målvakten i fortsättningen påstås ha uppsåt, förutsätts därmed att han har det uppsåt som erfordras för ett medverkansansvar.

Vad gäller den traditionella målvakten kan denne antagligen i de flesta fall anses sakna erforderligt uppsåt för att kunna dömas till ansvar för medverkan till lagledarens brott. De nya typerna av målvakter har däremot en helt annan insikt om både sitt eget och lagledarens handlande. Dessa tar i varierande grad del i bolagets verksamhet och därmed varierar även deras grad av insikt i brottsligheten. Det viktiga i detta sammanhang är att uppmärksamma att de faktiskt har en insikt i det brottsliga förfarandet.

De nya målvakterna kan knappast sköta sina uppdrag utan att misstänka lagledarens oärliga avsikter. Redan det faktum att lagledaren hela tiden finns i bakgrunden, osynlig för myndigheter och andra, bör få dem att reagera. Möjligen kan detta förhållande vara tillräckligt för att uppfylla ett oaktsamhetsrekvisit. Den mer respektabla målvakten torde inte anses trovärdig om denne skulle hävda en total ovetskap i detta avseende.

Det faktum att målvakten kan anses medverka i brottsligheten förtar inte dennes status som målvakt. De kännetecken som har framförts gällande de nya målvakterna är oberoende av om målvakten bär ett medverkansansvar eller inte. I de fall målvakten döms för medverkan till lagledarens brott kan man tvärtom påstå att målvakten ytterligare har befast sin position som målvakt. Om man kan fastställa att en målvakt medverkat till brott så kan man också konstatera att det varit fler personer, däribland lagledaren, involverade i det brottsliga förfarandet.

6 Åtgärder mot målvaktsproblematiken

6.1 Lagstiftning

Genom SFS 2001:932 har en rad ändringar införts i aktiebolagslagen. Ändringarna föranleddes av proposition 2000/01:150, i vilken regeringen föreslog ett antal åtgärder för att komma till rätta med oseriösa förfaranden i aktiebolag. Ändringarna som genomförts innebär bland annat att tidsfristerna för likvidation av ett aktiebolag har förkortats och att det införts ett förbud mot att utse en målvakt till styrelse eller VD i ett bolag. Detta förbud är dessutom straffsanktionerat. Genom SFS 2001:365 har även införts en bestämmelse som innebär att en person med näringsförbud inte får inneha en generalfullmakt att företräda ett bolag. Regeringen har genom dessa bestämmelser försökt förhindra att en målvakt registreras som styrelse eller VD i ett aktiebolag.

6.1.1 Förkortade tidsfrister för likvidation

Lagändringen innebär för det första att ett bolag utan behörig styrelse kan tvingas till likvidation efter en kortare tid än förut. Regeringen menar att det står klart att möjligheterna att komma till rätta med styrelselösa bolag ökar om tidsfristen förkortas.⁷¹ Vidare diskuteras om tiderna för påminnelse, yttrande och delgivning avseende likvidationen kan förändras. Påminnelserna fyller idag en viktig funktion och tidsfristen, som idag är sex veckor, kan enligt regeringen knappast förkortas eftersom bolaget måste ha rimlig tid att tillsätta en ny styrelse.⁷² Regeringen anser däremot att tiden för bolaget att inkomma med yttrande kan minskas från nuvarande två månader till endast en månad. En begäran om yttrande kommer sällan som en överraskning eftersom en påminnelse i regel redan tidigare har sänts ut. Denna ordning förkortar likvidationsförfarandet till drygt två månader från det att PRV uppmärksammat bristen i styrelsen, vilket innebär en halvering av tiden jämfört med idag.⁷³ Vad gäller frågan om bolaget behöver delges likvidationsföreläggandet, menar regeringen att bolaget måste ges möjlighet att så långt som möjligt ta tillvara sin rätt. Det är därför motiverat att behålla detta krav.⁷⁴

⁷¹ Prop. 2000/01:150, s. 66.

⁷² A.prop. s. 67.

⁷³ A.prop. s. 67 f.

⁷⁴ A.prop. s. 68.

6.1.2 Förbud att utse en målvakt i bolaget

Regeringen anser vidare att den som inte avser att ta aktiv del i den verksamhet som ankommer på en styrelseledamot eller VD i ett aktiebolag inte heller skall kunna utses till sådan befattning. Både målvakten och den som deltar i ett beslut att utse en målvakt kan straffas för detta. Däremot anser man inte att det bör ställas några kompetenskrav för att inneha befattningarna. Syftet med bestämmelsen är att förhindra användningen av målvakter som styrelseledamöter i bolag vid genomförande av ekonomisk brottslighet. Med målvakt avses i detta sammanhang en person som utan avsikt att delta i bolagets verksamhet endast lånat ut sitt namn för att uppfylla de formella kraven i aktiebolagslagen. Man säger att målvakten ofta är en socialt utslagen person, ofta missbrukare och inte sällan tidigare straffad. Mot ersättning ställer målvakten upp med sitt namn och bär det formella ansvaret för bolagets handlande. Denne har ofta ingen kännedom om den verksamhet som förekommer i bolaget.⁷⁵

De nya bestämmelserna har införts som ett tillägg till 8 kap. 9 och 27 §§ aktiebolagslagen och har följande lydelse:

9 § Till styrelseledamot får inte utan godtagbara skäl utses någon som inte avser att ta del i sådan verksamhet som enligt denna lag ankommer på styrelsen.

27 § Till verkställande direktör får inte utan godtagbara skäl utses någon som inte avser att ta del i sådan verksamhet som enligt denna lag ankommer på den verkställande direktören.

Regeringen motiverar förslaget med att det typiska för målvaktssituationen är att målvakten inte själv avser att delta i skötseln av bolaget och att detta strider mot principerna bakom aktiebolagets organisation. För att bestämmelsen skall få någon effekt bör den även straffsanktioneras och straffansvaret bör ligga på den som deltar i ett beslut som innebär att en målvakt tillsätts. Förbudet skall dock endast avse de fall där det finns en avsikt att *otillbörligen* dölja den egentliga ledningen av bolaget.

I lagrådsremissen föreslog regeringen ett undantagslöst förbud mot att utse en person som inte avsåg att utföra de uppgifter som ankom på den befattning till vilken han tillsattes. Regeringen påpekade dock i lagrådsremissen att det endast var otillbörliga förfaranden som skulle träffas av bestämmelsen. De fall som exempelvis innebar att en småföretagare lät sin make eller maka ta plats i bolagets styrelse, trots att han avsåg att sköta bolaget helt på egen hand, skulle inte omfattas. Lagrådet påpekade att detta skulle medföra svåröverblickbara konsekvenser och regeringen beslöt att på Lagrådets inrådan införa formuleringen *utan godtagbara skäl*.⁷⁶

⁷⁵ A.prop. s. 77.

⁷⁶ A.prop. s. 78.

Straffbestämmelsen tar sikte på den som medverkar till att utse målvakten samt även på den som åtar sig ett sådant uppdrag. Den som bryter mot förbudet kan dömas till böter eller fängelse i högst ett år.

19 kap. 1 § andra stycket.

Till straff som anges i första stycket döms också den som uppsåtligen medverkar till ett beslut att utse en styrelseledamot, styrelsesuppleant, verkställande direktör eller vice verkställande direktör i strid med 8 kap. 9 § andra stycket eller 27 § andra stycket, om åtgärden är ägnad att dölja vem eller vilka som utövar eller har utövat den faktiska ledningen i bolaget. Detsamma gäller den som uppsåtligen åtar sig ett sådant uppdrag i strid med 8 kap. 9 § andra stycket eller 27 § andra stycket.

Regeringen anser att målvakten bör straffas, trots att denne många gånger är straffimmun. I lagrådsremissen förutsatte regeringen att målvakten kunde straffas med hjälp av medverkansbestämmelserna, men Lagrådet ansåg att man med hänsyn till legalitetsprincipen borde införa en uttrycklig bestämmelse om straffansvar för denne.⁷⁷

6.1.3 Näringsförbud föreslås hindra fullmakter

I lagen om näringsförbud har även införts en bestämmelse som innebär att den som har meddelats näringsförbud bland annat inte får inneha fullmakt att företräda en juridisk person som han på grund av näringsförbudet inte får vara styrelseledamot i.⁷⁸ Förbudet omfattar dock inte så kallade ställningsfullmakter. Lagtexten lyder enligt följande:

Lagen (1986:436) om näringsförbud

6 § Den som är underkastad näringsförbud får inte ...

4. vara ledamot eller suppleant i styrelsen för ett aktiebolag, en sparbank, ett försäkringsbolag, ett handelsbolag, en europeisk ekonomisk intressegruppering med säte i Sverige eller en ekonomisk förening eller en sådan ideell förening eller stiftelse som driver näringsverksamhet,

9. inneha fullmakt att företräda en enskild näringsidkare i dennes näringsverksamhet eller en juridisk person som anges i 4.

⁷⁷ A.prop. s. 78 f.

⁷⁸ SFS 2001:365.

Förbudet i första stycket 9 gäller inte i fråga om fullmakt som avses i 10 § andra stycket lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.

En person som meddelats näringsförbud får inte driva näringsverksamhet, inte äga, bilda eller inneha vissa funktioner i juridiska personer såsom exempelvis styrelseledamot, VD eller vice VD. Han får inte heller utöva den faktiska ledningen av en näringsverksamhet, vara anställd eller inneha sådana uppdrag i en näringsverksamhet som drivs av en närstående till honom.⁷⁹

Regeringen vill genom bestämmelserna komma till rätta med det förfarandet att personen som har näringsförbud låter en bulvan registrera sig som styrelse i bolaget och sedan ställer ut en generalfullmakt för honom. Att den som ålagts näringsförbud utövar faktiskt ledning över ett bolag var enligt regeringen redan tidigare i strid med bestämmelserna om näringsförbud. Det är dock en fördel i bevishänseende om det redan genom att inneha en fullmakt innebär en överträdelse av bestämmelserna.⁸⁰

För att få bukt med problemet införs ett generellt förbud för en person med näringsförbud att inneha en fullmakt i näringsverksamhet. Förbudet gäller dock inte ställningsfullmakter, eftersom det skulle innebära en alltför stor begränsning i den med näringsförbud belagda personens möjligheter att utföra andra arbeten. Regeringen är medveten om att förslaget innebär stora begränsningar, men anser samtidigt att det är nödvändigt för att komma tillrätta med problemet. Det finns även en möjlighet till dispens för att undvika alltför långtgående följder i det enskilda fallet. Förbudet begränsas till att avse näringsverksamhet, men för de juridiska personer som även bedriver annan verksamhet omfattas hela verksamheten av förbudet.⁸¹

Bulvanutredningen föreslår att en generalfullmakt inte skall gälla förrän den registrerats. Regeringen menar dock att detta skulle skapa en osäkerhet kring vilka fullmakter som måste registreras för att vara gällande. För att en registrering av fullmakter skall få avsedd effekt måste registreringen avse även andra fullmakter än generalfullmakterna. I annat fall kommer en fullmakt som innefattar någon form av begränsning inte behöva registreras för att vara gällande och på detta vis kan kravet enkelt kringgås. En sådan begränsad fullmakt kan ge samma relevanta befogenheter som en generalfullmakt. Regeringen anför även att sådana bestämmelser skulle försvåra affärstransaktioner som i de flesta fall torde vara helt seriösa. Regeringen anser det dock viktigt att poängtera att styrelsen aldrig kan utfärda en generalfullmakt i syfte att undkomma ansvaret för ett bolags organisation och förvaltning. Detta ansvar som innefattar exempelvis bolagets medelsförvaltning, bokföring och ekonomiska förhållanden, kan

⁷⁹ Prop. 2000/01:105, s. 25.

⁸⁰ A.prop. s. 25 f.

⁸¹ A.prop. s. 26 f.

aldrig helt flyttas över till innehavaren av en generalfullmakt. Regeringen anser därför att det bör göras ett förtydligande av att det yttersta ansvaret alltid ligger hos styrelsen.⁸² Detta återfinns numera i 8 kap. 3 § 4 st. ABL och lyder enligt följande:

Styrelsens ansvar och tillsynsskyldighet kan inte överlåtas på någon annan.

6.1.4 Analys av lagstiftningen

I inledningen till detta kapitel nämndes att regeringen utgår från scenariot att en målvakt tillsätts på en ansvarsfull plats i bolaget. När myndigheterna vill utkräva ansvar för oegentligheter i bolaget är det denne som blir ansvarig. Vad som däremot inte uppmärksammas i propositionen är fallet då bolaget säljs till målvakten, vilket kommer att beröras nedan.

Tidsfristen för likvidation förkortas så att ett bolag skall kunna tvingas till likvidation redan efter två månader, vilket är en halvering av tiden jämfört med nuvarande ordning. Detta är en god idé så till vida att man på ett väsentligt tidigare stadium kan sätta stopp för ett otillbörligt utnyttjande av bolaget. Trots detta kan man förmoda att bestämmelserna får en relativt begränsad effekt. Halveras likvidationstiden innebär detta endast att utnyttjandet av bolaget kommer att ske på ett mer effektivt och snabbare sätt. Det är även troligt att lagledaren använder sig av ett större antal bolag och på så vis stävjas egentligen inte brottsligheten utan denna tar bara andra vägar.

Man skall också komma ihåg att det endast är tiden *efter* det att PRV uppmärksammat bristen i bolaget, som halveras. Regleringen innebär inga åtgärder för att på ett tidigare stadium upptäcka denna brist. Det positiva med bestämmelserna är dock att handläggningstiden förkortas och att förändringen troligen kommer att ha avsedd effekt i några fall. I propositionen anges att tidsfristerna inte kan förkortas ytterligare eftersom seriösa företagare måste ha en rimlig chans att efterkomma PRV:s förelägganden. Detta är ett helt riktigt påpekande, vilket dock samtidigt innebär att man inte på detta sätt kan göra så mycket åt målvakts- och skalbolagsproblematiken.

Förbudet mot att utse en målvakt till styrelseledamot eller VD i ett aktiebolag ger upphov till ett antal kommentarer och frågeställningar. Till att börja med kan regeringens definition av målvakter ifrågasättas så till vida att man endast nämner den traditionella typen av målvakt, det vill säga den socialt utslagne missbrukaren. Visserligen avser man i detta sammanhang en person som aldrig haft för avsikt att delta i bolagets verksamhet, vilket i och för sig kan inrymma alla personkategorier och således även nyare former av målvakter. Propositionen genomsyras dock av uppfattningen om den

⁸² Prop. 2000/01:150, s. 75 f.

traditionella målvakten, vilket tydliggörs genom att man inte förslår några åtgärder mot, eller ens diskuterar, de mer sofistikerade formerna av målvaktsupplägg. Om detta beror på att man inte har uppmärksammat den nya tidens problematik eller att man inte vet hur man skall hantera problemen kan man bara spekulera i. Identifieringen av målvakter är inte så svår då man fokuserar på uteliggarkategorin. Målvakten i kostym och slips upptäcks däremot inte lika lätt. Istället för, eller möjligen förutom, den föreslagna lagstiftningen behövs alltså verktyg för att identifiera de nya typerna av målvakter.

Formuleringen, *inte utan godtagbara skäl utses någon som inte avser att ta del i sådan verksamhet*, ger också upphov till några kommentarer.

Det stora problemet med denna formulering blir att avgöra vilka som omfattas av stadgandet. Det är naturligtvis lätt att inse att den hemlöse uteliggaren som registrerats som styrelseledamot inte har för avsikt att ta del i bolagets verksamhet såsom det förväntas av en styrelseledamot. Det är dock svårare att föra ett resonemang med avseende på de målvakter som inte passar in i den traditionella kategorin. Som tidigare nämnts kan målvakten lika gärna vara en före detta revisor som ställts till ansvar för oegentligheter eller som har stora skulder. Så länge denne inte har näringsförbud eller är försatt i konkurs kan han fungera som styrelseledamot eller VD.⁸³ Det kan antas att åklagaren kommer att få stora bevisproblem i sådana situationer. Uppger den mer prydliga målvakten att han avser att ta del i sådan verksamhet som i och med hans befattning i bolaget ankommer på honom så måste hans ord tas på allvar. Det hjälper inte åklagaren att personen har ett antal konkurser eller är dömd för ekonomiska brott sedan tidigare. Det är trots allt inget som säger att han inte avser att ta del i bolagets verksamhet denna gång.

Frågan blir då var gränsen går för att man inte skall anses ta del i verksamheten. Ett par frågeställningar får exemplifiera vilka situationer man kan möta vid en sådan bedömning. Hur omfattande måste en styrelseledamots arbetsuppgifter i ett bolag vara för att denne ska anses ta del i bolagets verksamhet? Hur många uppdrag som styrelseledamot kan en person ha för att han skall anses ta del i verksamheten i samtliga dessa bolag? De exempel som ges i propositionen är inte till stor vägledning då man skall försöka dra en någorlunda skarp gräns. Vad som med säkerhet kan sägas är endast att det skall röra sig om uppdrag som normalt faller på en styrelse och att detta i någon mån skall utföras av personen. Då målvaktsbolagen ofta har en styrelse som består av endast en person kan man argumentera för att regleringen inte ger upphov till några speciella problem i detta avseende. Eftersom målvakten är ensam styrelseledamot skall han också ha kontroll över och utföra de uppgifter som faller på styrelsen. På detta sätt torde regleringen vara ändamålsenlig. Problemet är dock att förbudet träffar alla aktiebolag generellt. Förbudet är inte begränsat

⁸³ 8 kap. 9 och 27 §§ ABL.

till de fall styrelseledamoten tillsätts för att dölja den faktiska ledningen eller liknande, såsom begränsningen i straffbudet är utformat.

Det blir då intressant att diskutera vad formuleringen *utan godtagbara skäl* kan anses innebära. Naturligtvis finns det klara fall som kan utgöra exempel på godtagbara skäl; ensamföretagarens hustru som är registrerad som styrelseledamot måste givetvis anses som ett sådant. Det finns då också klara fall som inte kan anses utgöra godtagbara skäl. Att hitta ett godtagbart skäl till att låta registrera en, för lagledaren okänd, missbrukande uteliggare som styrelseledamot låter sig svårligen göras. Speciellt om denne inte har en aning om vad uppdraget innebär, vilka handlingar han skrivit på eller ens har vetskap om att hans namn figurerar i bolagssammanhang. Någonstans mellan dessa ytterligheter ligger gränsen för vad som kan anses som godtagbara skäl. Propositionen ger ingen direkt vägledning i denna fråga, vilket medför att begreppet efter hand får definieras i praxis. Det är inte svårt att tänka sig ett antal situationer i vilka en domstol ställs inför svåra avvägningar. Är det exempelvis tillåtet att registrera en person med en viss titel i en bolagsstyrelse enbart för att aktieägarna tror att detta kan medföra fördelar för företaget? Har det i så fall någon betydelse vilken titel personen ifråga har? Det vill säga skall en titel från en bransch-kunnig person accepteras på samma villkor som en revisors- eller advokattitel utifrån detta perspektiv? I det fall en styrelseledamot anses ha för många uppdrag kanske han ändå kan anses ha tillsatts på godtagbara grunder i enlighet med det förut nämnda?

Det är möjligt att en domstol skulle anse att de olika situationerna ovan utgör godtagbara skäl. Om så inte skulle vara fallet blir antagligen konsekvensen att många idag befintliga och seriösa bolag måste se över och förändra sina ledningsgrupper. I och med denna reglering låter alltså regeringen de svenska domstolarna utforma en praxis som får återverkningar på hela det svenska näringslivet. Att överlämna ett så fritt spelrum till de rättsskipande instanserna stämmer dåligt överens med regeringens åsikt att man inte bör införa bestämmelser som oroar eller hindrar näringslivet i onödan. Det kan antas att det kommer råda en stor osäkerhet under den tid det tar för en tillfredsställande praxis att utformas.

Det är som tidigare nämnts inga större svårigheter att inse att uteliggaren som utgör styrelse i bolaget inte avser att ta del i dess verksamhet. Däremot är detta inte lika uppenbart då en revisor eller för all del en helt vanlig Svensson tar plats i bolaget. Särskilt inte om denne uppger att han avser att utföra uppdraget på ett tillfredsställande sätt. Det kan med fog ifrågasättas om regeringen på denna punkt insett problemen med de införda bestämmelserna.

Enligt blankettstraffbudet i 19 kap. 1 § aktiebolagslagen faller ansvaret på den eller de som utser målvakten. Även målvakten kan straffas enligt denna bestämmelse. Stadgandet anger att en person skall straffas om han eller hon uppsåtligt medverkar till att utse en person som inte avser att ta del i sådan

verksamhet som enligt aktiebolagslagen ankommer på dennes befattning i bolaget. Det krävs dessutom att åtgärden är ägnad att dölja den faktiska ledningen i bolaget. Det krävs med andra ord ett direkt uppsåt att dölja lagledaren för att förfarandet skall vara straffbart.⁸⁴

Det verkar däremot inte vara förbjudet att utse någon som avser att ta del i bolagets verksamhet, men som också tillsätts för att dölja bolagets faktiska ledning. I dessa fall kommer man då återigen in på frågan om hur mycket man skall utträtta i ett bolag för att anses ta del i dess verksamhet. Detta vittnar också om att regeringen inte har en rättvisande bild av hur målvaktsproblematiken i praktiken ser ut. I föregående avsnitt har visats att det finns respektabla målvakter som mycket väl kan besitta den kunskap som behövs för att utföra en styrelseledamots uppdrag. Det finns inget som säger att en målvakt enbart lånar ut sitt namn och sedan inte befattar sig med bolaget mer. Det är dock så den traditionella bilden av målvakter ser ut. Dagens mer prydliga målvakter kan säkert tänka sig att dels agera genom att låna ut sitt namn och dels att utföra vissa uppdrag som ankommer på en styrelseledamot. Det är ju inte längre en fråga om målvaktens kapacitet att utföra uppdrag då många olika personkategorier idag agerar som målvakter, utan det är antagligen endast en fråga om den ersättning som lagledaren kan utge och hur målvakten värderar denna i förhållande till de prestationer han ombeds att utföra.

Det som till synes verkar vara en ”lucka” i lagen kan i och för sig anses utgöra ett skydd för den som, utan uppsåt att dölja bolagets verkliga ledning, utser någon som faller in under förbuden i 8 kap. 9 och 27 §§ aktiebolagslagen. Det enda denna person kan råka ut för torde vara att få ett påpekande från exempelvis PRV om att hans val av styrelseledamot inte kan godkännas och att han måste utse någon annan till denna post för att förhindra en likvidation av bolaget. Är detta förhållande avsiktligt torde man dock rent lagtekniskt kunnat lösa problemet på ett annat sätt.

Även med tanke på denna problematik kan man förutse att åklagaren kommer att få betydande bevisproblem utom i de mest uppenbara målvaktsfallen. Hur skall åklagaren kunna bevisa att styrelseledamoten har tillsatts med uppsåt att dölja den verkliga bolagsledningen och att denne inte avser att ta del i verksamheten? Det som i praktiken krävs är att målvakten berättar att så är fallet och att denne dessutom kan anses trovärdig i sina uppgifter. Man skulle även kunna tänka sig att man på något sätt kan knyta bolagshandlingar till den verkliga bolagsmannen eller att denne kan bindas till en förfalskning av målvaktens namnteckning eller liknande. Det är inte heller svårt att tänka sig ett antal invändningar som kan framföras för att avsevärt försvåra åklagarens bevisning. Det är inte förbjudet för en styrelseledamot att ta hjälp av någon för att genomföra sina uppgifter. Så länge ledamoten själv agerar som den ansvarige styrelseledamoten och sköter dessa uppgifter kan han inte anses missköta uppdraget. Det är alltså

⁸⁴ Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, s. 331.

ingen lätt uppgift att försöka bevisa att styrelseledamoten inte avser att sköta sitt uppdrag utom i de mest uppenbara fallen.

Nästa problem blir att bevisa att personen är utsedd för att dölja bolagets verkliga ledning. Inte ens i de mest uppenbara målvaktsfallen är det självklart att man kan utreda vem lagledaren är trots att man vet att det måste finnas en sådan. Lagledaren blir ju inte mer synlig genom denna reglering. Som ovan påpekats krävs det att man på något sätt kan finna bevis för att denne agerat i bolagets namn, antingen genom att exempelvis ha förfalskat underskrifter eller ha utfört vissa uppdrag i bolaget som tyder på att han är den verkliga företrädaren. De situationer som innebär att en mer prydlig målvakt sköter sina uppgifter kommer man inte att kunna göra något åt med hjälp av dessa bestämmelser.

Tre stora problem finns alltså med regleringen. Var går gränsen mellan att anses ta del i verksamheten och att inte göra det? Vad innebär formuleringen *godtagbara skäl*? Finns det någon möjlighet att nå upp till beviskravet i straffbestämmelsen förutom i de mest uppenbara fallen? I och med dessa problemställningar kan det ifrågasättas om det finns anledning att införa bestämmelserna. Visserligen var inte användningen av målvakter kriminaliserat tidigare, men det finns ingen mening att införa ett stadgandet som är utformat så att det inte medför en effektiv lagföring. Syftet med en kriminalisering måste trots allt vara att komma till rätta med ett missförhållande.

6.2 Förslag till åtgärder från praktikerhåll

Då åtgärder skall diskuteras är det ovärderligt att ta fasta på synpunkter från praktiker. I detta avsnitt har företrädare för Ekobrottsmyndigheten i Malmö samt PRV tillfrågats om vilka åtgärder som de anser kan vara relevanta att vidta för att försöka komma till rätta med målvaktsproblematiken.

Avdelningschef Gösta Ivarsson vid Ekobrottsmyndigheten i Malmö menar att målvaktsproblematiken kommer att finnas kvar så länge det är attraktivt att begå olika former av skattebrott, exempelvis momsbedrägerier. Grundförutsättningen för dessa bedrägerier är att det finns en skillnad mellan olika länders skattesatser. Mervärdesskatten utgör det största problemet i dessa sammanhang. En mycket stor del av den gränsöverskridande handeln sker inom EU, varför man så småningom måste harmonisera skattesatserna inom unionen för att komma till rätta med problematiken. Mervärdesskatten utgör en mycket viktig inkomstkälla för EU, vilket gör att dessa problem måste tas på allvar. Förutom en harmonisering av skattesatserna behöver länderna även sträva efter att få gemensamma kontrollmöjligheter på detta område. Ivarsson påpekar att det har lagts fram några bra lagförslag inom unionen. Det har bland annat föreslagits att om ett land anser att det pågår en allvarlig brottslighet som

berör flera länder så kan detta land begära att en gemensam utredningsgrupp bildas för att bekämpa denna brottslighet. Förslaget innebär även att övriga länders poliser skall få samma befogenheter och skydd som poliserna från det land som tagit initiativet till utredningsgruppen. Blir detta förslag verklighet kan utredningsgrupper exempelvis användas för att bekämpa den ovan beskrivna karusellhandeln.

Ivarsson menar att målvaktsproblematiken i grunden är ett politiskt problem. Redan då han började arbeta i Malmö år 1985 kände han igen vissa namn från sin tidigare verksamhet som eko-åklagare. År 2002 förekommer en del av dessa namn fortfarande i brottsutredningarna. Ivarsson menar att man kan lagstifta bort problemet. Det förmånliga regelsystemet i skattelagstiftningen vid skalbolagsöverlåtelser ger idag möjlighet till stora skattemässiga vinster, vilket inbjuder till att begå olika skattebrott. Vidare skulle man kunna införa strängare regler vid aktieöverlåtelser. Exempelvis kan överlåtaren göras ansvarig för skatteskulderna vid en överlåtelse. Ivarsson välkomnar även lagen om förbud mot att utse målvakter till styrelseledamöter i ett bolag, SFS 2001:932. Det är dock för tidigt att uttala sig om hur effektiv denna lagstiftning är eftersom man inte har kunnat se några effekter av denna ännu.

Den allra viktigaste åtgärden är dock enligt Ivarsson att ändra formerna för bolagsöverlåtelser. Han nämner som exempel att det vid en överlåtelse av bil utförs kontroll och registrering av ägare, medan aktierna i ett bolag kan säljas var som helst, när som helst och under vilka former som helst. Det finns alla möjligheter att feldatera köpehandlingar och dölja den egentlige köparen av aktierna. Det finns över huvud taget ingen kontroll av avtalsparterna, av köpeskillingens storlek eller av substansvärdet i det bolag som överlåts. Ingen kan med säkerhet veta om de uppgifter som anges i köpehandlingarna är riktiga förutom avtalsparterna, vilka för övrigt också kan vara okända eller oriktigt angivna. Detta förhållande är enligt Ivarsson inte acceptabelt.

Ivarsson påpekar att EBM har krävt att det skall ske en kontroll av bolagsöverlåtelser. Man har även från myndighetens sida ifrågasatt behovet av att kunna genomföra skalbolagsaffärer. De svar man fått är endast att det är nödvändigt att ha kvar denna form av överlåtelser samt att det skulle innebära ett för stort ingrepp i och hinder för näringslivet om en sådan begränsning infördes. Det är Aktiebolagskommittén som har fällt dessa yttranden och enligt Ivarsson har den en alldeles för konservativ inställning till överlåtelser som de aktuella. Uttalandena är dessutom mellan 3 till 4 rader utan någon egentlig motivering. Ivarsson anser att kommittén tar ett alldeles för stort intryck av näringslivet och inte av de myndigheter som har till uppgift att kontrollera och bekämpa den ekonomiska brottsligheten i samhället. Denna nonchalans från kommitténs och lagstiftarens sida är enligt Ivarsson svår att förstå och kan inte förklaras med annat än en effektiv lobbyverksamhet från näringslivets sida. Ivarsson tror inte att det skulle innebära något direkt hinder för överlåtelser om det krävdes någon form av garant närvarande vid köpet. Garanten skulle kontrollera att köpe-

handlingarna och uppgifterna i dessa är korrekta samt att personerna även är de som de utger sig för att vara. Garanten kan exempelvis vara notarius publicus, en banktjänsteman, en auktoriserad revisor eller en polisman. Denna uppgift bör vara förenad med ett straff- och skadeståndsansvar. En sådan ordning för bolagsöverlåtelser finns i exempelvis Tyskland och Frankrike och det finns ingen anledning att tro att en sådan reglering inte skulle fungera i Sverige.

Ivarsson ser även problemet i ett större perspektiv och menar att Sverige ligger på gränsen till att vara trovärdigt ifråga om denna ekobrottsbekämpning. Det finns en stark press på länderna inom EU att ha en fungerande lagföring, polisiär verksamhet samt andra bevakningsorgan ifråga om denna brottslighet. Transfereringskedjorna inom EU tål inte att de utsätts för en stor ekonomisk brottslighet och i förlängningen kan detta leda till stagnation inom unionen. Detta är även ett världsomfattande problem och länder som inte har en fungerande ekobrottsbekämpning får påtryckningar från andra länder om att detta måste åtgärdas. Bekämpningen av den ekonomiska brottsligheten är alltså något mycket viktigt.

Ivarsson anser att modellen med en ekobrottsmyndighet är bra. Dock kan man ana ett visst revirtänkande från andra brottsbekämpande myndigheter, vilket gör att samarbetet mellan EBM och dessa inte alltid fungerar så bra som det skulle kunna göra. Ivarsson efterlyser ett bättre och mer omfattande samarbete. Till detta kommer också att EBM har för lite resurser. Myndigheten har inte fått några ökade anslag för spanings- och underrättelseverksamhet sedan verksamheten startade år 1998. En ny myndighet som EBM kräver nya samarbetsformer. Det krävs därmed också att de personer som skall utföra arbetet "stöps" om och detta tar tid. Det fordras ett helt nytt tänkande från personalen om arbetet skall bli effektivt. Myndigheten behöver med andra ord personer med rätt utbildning eftersom samarbetsformen är olik den hos övriga myndigheter.

Det finns även vissa förhållanden inom EBM:s organisation som behöver ses över. Idag skall EBM handlägga ärenden inom hela ekobrottsområdet, vilket gör att man blir överhopad av arbete. Resurserna fördelas idag så att 85 % läggs på de svåraste fallen och resten på rena rutinärenden. I Norge och Danmark väljer ekobrottsmyndigheterna själv ut vilka fall de skall handlägga, vilket har visat sig vara en mycket effektiv ordning. Man har inriktat sig på att ta hand om de svåraste fallen och handlägger idag ca 100 ärenden per år. Detta skall jämföras med EBM som handlägger ca 3.000 ärenden per år med i stort sett samma resurser. Det säger sig själv att utredningarna inte kan bli lika grundliga som i Norge och Danmark samt att man inte heller kan ta sig an alla viktiga mål. Om man istället kunnat lägga ner mer resurser på de verkligt stora målen och på så sätt försökt komma åt de riktigt grova brottslingarna så hade mycket varit vunnet.

Vad avser behovet av ytterligare tvångsmedel menar Ivarsson att exempelvis telefonavlyssning och buggning skulle vara till stor hjälp. I andra länder har

dessa hjälpmedel visat sig vara effektiva. Ivarsson nämner även infiltration, användning av kronvittnen och ”plea bargaining” som andra tänkbara hjälpmedel. I andra länder som exempelvis USA har dessa visat sig vara framgångsrika i kampen mot ekonomisk brottslighet.

Biträdande chefsåklagare Christer Ström vid Ekobrottsmyndigheten i Malmö menar att man nog aldrig helt kan komma till rätta med målvaktsproblemet. Även han anser att ett av de stora problemen är att det saknas kontroll vid bolagsöverlåtelser. Avtalsparterna borde vara tvungna att styrka sin identitet och detta krav borde även finnas då en bolagsstyrelse tillsätts. I likhet med Ivarsson anser Ström att identifieringen kan ske vid någon betrodd institution som exempelvis notarius publicus. Ström påpekar även att det egentligen rör sig om samma problematik då en utländsk medborgare eller en fiktiv person registreras som styrelse i ett bolag och då ett bolag är styrelselöst. Styrelsen finns i praktiken inte i något av fallen. Dessutom är ett styrelselöst bolag mer kostnadseffektivt för lagledaren, då ingen ersättning till målvakten behöver utgå samtidigt som han är garanterad en total ovetskap från den fiktiva målvaktens sida. Ström tillägger också att identifiering av olika bolagsmän inte torde strida mot EG:s diskrimineringsregler, då även betrodda institutioner i andra EU-länder kan godtas som garanter i svenska bolagssammanhang.

Chefsåklagare Gertrud Holm menar också att de största problemen är knutna till registreringen av olika bolagsmän. Holm tror även att en formaliserad överlåtelse av bolag skulle ha en viss positiv effekt. Hon nämner även att EU-anpassning av de svenska bolagsrättsliga reglerna kan vara en möjlig åtgärd.

Kriminalinspektör Christer Henningsson vid Ekobrottsmyndigheten i Malmö har framfört några synpunkter på hur man kan åstadkomma ett mer seriöst företagsklimat.⁸⁵ Att ställa upp vissa formella kompetenskrav avseende grundkunskaper i att driva företag skulle enligt Henningsson försvåra för oseriösa företagsledare att driva verksamhet. Denna kunskapskontroll skulle ske i samband med att den presumtiva företagsledaren ansöker om F-skattebevis och momsregistreringsnummer hos skattemyndigheten. Enligt Henningsson skaffar de seriösa företagsledarna denna kunskap oavsett om det föreligger ett formellt krav eller inte.

Henningsson föreslår även att undertecknandet av registreringsanmälan eller överlåtelseanmälan av ett bolag skall vara bevittnad av någon som kan styrka identiteten på den presumtiva företagsledaren. Det skulle därmed inte vara möjligt att kunna registrera en målvakt utan dennes eget vetande. Vid en bolagsöverlåtelse skulle även en revisor göra en revision av det befintliga räkenskapsmaterialet. Det skulle upprättas en förteckning över innehållet i materialet och det skulle även anges vem som handhar bokföringen. Det skulle därmed enligt Henningsson vara möjligt att lagföra och/eller beskatta

⁸⁵ Henningsson, Christer, *Synpunkter i anledning av ”företagarkörkort”*.

rätt individ för rätt gärning och för rätt belopp. Seriösa företagsköpare går tillväga på detta sätt redan idag eftersom de vill betala rätt pris för företaget.

Henningsson menar vidare att kontrollen avseende registrering av styrelseuppdrag, registreringsnummer till mervärdesskatt och F-skattesedlar idag är otillräcklig i förhållande till det ansvar det innebär att vara företagsledare. Detta kan få negativa konsekvenser för såväl företagsledaren som tredje man. Den seriösa företagsverksamheten torde enligt Henningsson inte hindras genom att samhället ser till att alla rättar sig efter samma regler.

Chefsjurist Per Nordström vid PRV:s bolagsavdelning anser det vara viktigt att stora hänsyn tas till den seriösa näringsverksamheten då man överväger åtgärder mot målvaktsproblematiken. Han påpekar att man måste vara försiktig med att vidta åtgärder som kan drabba de seriösa näringsidkarna. I Sverige finns idag ca 286.000 aktiebolag och den absolut övervägande delen av dessa drivs av seriösa företagare. Han uppskattar att det ungefär är ett tusental bolag med brottsligt huvudsyfte som bildats under de senaste tre åren. Framförallt används dessa bolag till moms- och kreditbedrägerier.

Nordström menar att de största resurserna bör läggas hos polisen så att de kan gripa de personer som ägnar sig åt ekonomisk brottslighet. Det är mycket bättre att lägga resurser på detta än att införa ett antal bestämmelser som brottslingarna så småningom ändå lyckas kringgå. Effekten av bestämmelserna blir annars att de bara innebär onödiga hinder för de redan idag seriösa näringsidkarna. Detta är varken tillfredsställande ur tids- eller kostnadssynpunkt. Nordström tar PRV:s aviseringssystem som exempel på detta förhållande, se ovan kapitel 4.1. Den nya lagen om förbud mot att utse målvakter i bolag ser han som en tydlig markering om att man från regeringens sida ser allvarligt på saken. Däremot är han tveksam till om lagstiftningen kommer att få någon större effekt. Nordström tror att en ordning som innebär att en garant skall intyga överlåtelse av bolag och registreringar i bolag kan ha viss positiv effekt. Han ser dock två problem med detta, dels att det i sig innebär en besvärlig åtgärd som måste utföras och dels att man inte kommer ifrån problemet med falska identitetshandlingar som redan idag förekommer på många områden. Nordström ser endast två effektiva åtgärder mot problemet. För det första måste de som gör affärer med bolag vara mer vaksamma och kontrollera förfarandet bättre för att exempelvis inte bli utsatta för kreditbedrägerier. För det andra bör mer resurser sättas in hos polisen så att de kan ingripa mot brottslingarna istället för att man försöker hindra dem genom en effektivare lagstiftning.

Det kan här också påpekas vad Ekobrottsmyndigheten beskriver angående den brottsbekämpande verksamhet under år 2000 i sin skrift *Ekonomisk brottslighet och dess bekämpning*.⁸⁶ I skriften beskrivs bland annat hur det brottsbekämpande och brottsförebyggande arbetet bedrivs på det ekonomiska området i Sverige. Vad gäller målvakter ges inga direkta förslag

⁸⁶ EBM, *Rapport 2001:1*, s. 28-91.

för att komma till rätta med problemet. I samband med en beskrivning av karusellhandeln påpekas endast att användningen av målvakter måste försvåras. Detta skall även gälla för annan ekobrottslighet än karusellhandeln.⁸⁷ I samband med en beskrivning av skalbolagsproblematiken sägs att ”så länge obeskattade vinstmedel kan ackumuleras i företagen och det finns personer som är beredda till kriminella handlingar för att slippa skatta när medlen tas ur företagen, så länge kommer dock problemen med skalbolagsaffärerna att bestå”.⁸⁸ Det påpekas även att det med nuvarande lagstiftning är svårt att upptäcka och förebygga bolagsplundring innan det är för sent.⁸⁹ Enligt rapporten har PRV även upptäckt att det i flera fall har bildats ett tiotal aktiebolag med olika namn, men med samma styrelse och samma verksamhetsbeskrivning etc. Bolagen har däremot olika säten. Enligt rapporten är det troligen fråga om en förberedelse till momsbedrägerier. Istället för att kräva återbetalning av moms med falska fakturor vid ett enstaka tillfälle och då med ett stort belopp så sprids istället de falska fakturorna till olika bolag med olika säten och därmed sprids även återbetalningsärendena till olika skattemyndigheter. Genom detta förfarande minskar avsevärt risken för upptäckt.⁹⁰

6.3 Kommentarer

Föregående avsnitt kan sammanfattas med att man från praktikerhåll inte är nöjd med hur rättsläget ser ut. Lagstiftningen kan enligt de intervjuade personerna utformas på ett mycket mer effektivt sätt. På många områden i samhället talas det om vikten av att harmonisera lagstiftningen till förhållandena inom EU. Harmoniseringsarbetet var aktuellt redan innan Sverige blev medlem i unionen och arbetet kommer att pågå åtskilliga år framöver. Bolags-, skatte- och straffrättsliga regler är härvid inget undantag, även om de inte alltid direkt faller under EU-samarbetet. Ivarsson pekar på ett allvarligt och omfattande problem då han menar att mervärdesskatten måste harmoniseras för att man bland annat ska komma till rätta med karusellhandeln. Då mervärdesskatten utgör en direkt grund för finansiering av unionen, kan man inte tolerera en grov brottslighet som riktar sig mot denna. Eftersom denna brottslighet riktar sig mot vitala EU-intressen borde unionen, precis som Ivarsson påpekar, se till att harmonisera skattesatserna och införa gemensamma kontrollmöjligheter. Även Holm menar att en anpassning till EU-regler inom de aktuella områdena kan vara en effektiv åtgärd. I likhet med annan brottslighet är den mest effektiva brottsbekämpningsmetoden att ta bort incitamenten och förutsättningarna för brottsligheten. Det är endast då man till fullo kan komma till rätta med ett problem.

⁸⁷ A.a. s. 55, 122.

⁸⁸ A.a. s. 101.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ A.a. s. 102 f.

Ivarsson påpekar även målvaktsproblemets näringspolitiska karaktär. Från de brottsbekämpande myndigheternas sida vill man ha strängare regler på olika områden. Från exempelvis PRV:s sida är man däremot rädd för att sådana regler kan hindra den fria företagsverksamheten i allt för stor utsträckning. Det sistnämnda är också ett argument som ofta framförs från regeringshåll. De förslag som läggs fram från de intervjuade personerna på EBM innebär i allt väsentligt ett merarbete för svenska företagare vid köp och försäljning av aktiebolag. Enligt Nordström leder inte detta till något annat än att seriösa företagare åläggs att utföra onödiga uppgifter. Åtgärderna i sig lyckas de oseriösa personerna så småningom ändå kringgå. På något sätt måste en bra avvägning göras mellan dessa intressen.

Precis som Ivarsson påpekar är det anmärkningsvärt att det inte förekommer någon kontroll vid bolagsöverlåtelser. För att komma till rätta med ett problem måste man ta tag i upphovet till problemet. De största problemen har visat sig vara att bolaget antingen säljs till en målvakt eller att en målvakt registreras som styrelse i ett bolag. Vid en försäljning till målvakten försvinner normalt även bokföringen och vid en registrering av målvakten som styrelse finns inga garantier för att målvakten är medveten om registreringen. Vidare vet man inte ens om han existerar. Införs en ordning som innebär att parterna vid ett köpet identifieras och att en registrering av bokföringen sker, som Henningsson föreslår, så skulle de oseriösa förfaranden som idag genomförs väsentligt försvåras. En obligatorisk identifiering av styrelseledamöterna vid en betrodd institution skulle även åtgärda problemet med att fiktiva eller ovetande personer blir registrerade. De system med garantier som idag finns i andra länder skulle alltså jämfört med idag avsevärt försvåra de oseriösa förfarandena. Det finns ingen anledning att tro att åtgärderna i någon större utsträckning skulle försvåra den fria företagsverksamheten. Antagligen skulle systemet då inte funnits kvar i de övriga länderna.

Det kan också ifrågasättas på vilket sätt som en sådan reglering avsevärt *kan* försvåra en försäljning. Den innebär naturligtvis att ett extra moment måste utföras eftersom en garant skall intyga vissa förhållanden vid en överlåtelse. De flesta seriösa företagare torde dock vidta ett antal åtgärder vid en bolagsöverlåtelse för att allt ska gå rätt till och för att de själva inte ska bli förfördelade. En överlåtelse torde i de flesta fall genomföras efter en grundlig förberedelse och inte efter ett plötsligt infall. Att då införa ett krav på att en garant skall intyga vissa uppgifter torde ses som en förhållandevis liten detalj i överlåtelser. Denna olägenhet måste sättas i relation till den positiva effekt som en sådan reglering kan ha. Den största olägenheten skulle istället drabba de oseriösa företagsledarna som inte skulle kunna använda samma metoder som idag. Åtgärden kan, såsom Nordström påpekar, medföra ett problem med användningen av förfalskade identitetshandlingar. Detta torde dock uppvägas av fördelarna med förslaget. En åtgärd kan inte underlåtas endast för att ett annat kriminellt förfarande i någon mån kan komma att öka på området. I så fall skulle inte många

åtgärder kunna införas. En sådan reglering skulle avsevärt kunna försvåra ett oseriöst förfarande som idag är alldeles för lätt att genomföra.

Ett ytterligare förhållande som måste ses över är förutsättningarna för tvångsmedelsanvändning. Även om det råder delade meningar i Sverige om effekten av dessa så visar erfarenheter från andra länder att exempelvis telefonavlyssning och infiltration är framgångsrika metoder. I Sverige har vi, enligt min mening, en något överdriven rädsla för att använda tvångsmedel. Vad som ofta glöms bort i debatten om integritetskränkande tvångsmedel är de metoder och förutsättningar som de kriminella arbetar utifrån. De brottsbekämpande myndigheterna måste ges förutsättningar för att bedriva en effektiv kamp mot brottsligheten. Det svenska synsättet med avseende på tvångsmedel gör att myndigheterna hela tiden ligger steget efter de kriminella. De borde istället ligga steget före dem.

Samarbete mellan myndigheter är en förutsättning för att ett effektivt arbete skall kunna utföras. Det revirtänkande som enligt Ivarsson finns måste upphöra. Myndigheterna arbetar trots allt mot samma mål och en självklar förutsättning för att detta mål skall uppnås är att man samarbetar och inte motarbetar varandra. Andra regler som måste ses över är de sekretessregler som gäller mellan olika myndigheter. Det kan inte vara meningen att sekretessbestämmelserna skall underlätta för kriminella att missbruka de regler som är införda för att åstadkomma ett fungerande samhälle.

Det är även anmärkningsvärt att man från regeringshåll eller från aktiebolagskommitténs sida inte bryr sig om att utreda effekterna av en reglering för bolagsöverlåtelser. Det är speciellt märkligt att man inte har tagit hänsyn till de påpekanden och förslag som lämnats från EBM, vilka är de som bäst känner till denna form av kriminalitet. Överhuvudtaget verkar inte regeringen vara mån om att ha ett så fullständigt underlag som möjligt vid utarbetandet av olika åtgärdsförslag. Ett exempel på detta är den reglering avseende målvakter som berördes i kapitel 6.1. Den enda form av målvakter som presenteras där är den traditionella typen av målvakter. De nya formerna av målvakter berörs inte och uppenbarligen har man inte heller uppmärksammat dessa eftersom regleringen är utformad som den är. Information om de idag förekommande typerna av målvakter hade utan problem kunnat erhållas från EBM. Konsekvensen blir att lagstiftningen antagligen inte får någon effekt eller i alla fall inte så stor effekt som den skulle kunna få. Detta beror på att den inte är utformad med hänsyn till verkliga förhållanden. Med detta följer ett allvarligt problem som innebär att det finns en risk att andra länder inte anser Sverige vara trovärdigt med avseende på ekobrottsbekämpningen. Denna trovärdighet blir inte bättre av att man behandlar EBM förhållandevis styvmoderligt vad gäller resurser och befogenheter. Ett effektivt brottsbekämpande arbete kan inte bedrivas på något område om det saknas tillräckliga förutsättningar. Antagligen beror behandlingen av EBM på att man inte har en verklig bild av hur omfattande den ekonomiska brottsligheten är och i vilka former den tar sig uttryck.

7 Målvaktsärenden hos EBM

I detta arbete har tidigare påpekats att myndigheterna inte har uppmärksammat målvaktsproblemet tillräckligt och att EBM inte givits tillräckliga resurser och förutsättningar för att bekämpa denna brottslighet. Det kan därför vara av intresse att undersöka hur många misstänka målvakts-ärenden som inkommit till EBM och vad som därefter har hänt med dessa. Här har tagits fram uppgifter avseende det första halvåret år 2001. En genomgång av anmälningar från konkursförvaltare har gjorts, då det är här målvaktsproblematiken uppmärksammas.

Under denna period anmälde konkursförvaltare totalt 100 ärenden till EBM. Av dessa var 11 stycken misstänkta målvaktsärenden. Idag är endast ett av ärendena under utredning, de andra har av olika anledningar lagts ned. I ett ärende är förundersökning ej inledd och ärendet avskrivet på grund av att brott inte kunnat styrkas. Ett ärende har lagts ned då misstanke om brott ej förelegat. I ett tredje ärende har förundersökningen lagts ned då det redan pågått en förundersökning mot den misstänkta personen. I ytterligare två fall förekommer samma person och de två ärendena har lagts ned eftersom personen är dömd för andra brott. De tre sistnämnda ärendena och de fem återstående ärendena är avskrivna enligt 20 kap. 7 § 1 st 3 p. RB och 23 kap. 4 a § 1 st 2 p. RB.⁹¹

I lagrummen stadgas följande:

20 kap. 7 § 1 st 3 p. RB

Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott (åtalsunderlåtelse) under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts: ...

3. om den misstänkte begått annat brott och det utöver påföljden för detta brott inte krävs påföljd med anledning av de föreliggande brottet ...

23 kap. 4 a § 1 st 2 p. RB

Förundersökning får vidare läggas ned ...

2. om det kan antas att åtal för brottet inte skulle komma att ske till följd av bestämmelser om åtalsunderlåtelse i 20 kap. eller om särskild åtalsprövning samt något väsentligt allmänt eller enskilt intresse ej åsidosätts genom att förundersökningen läggs ned.

⁹¹ Statistiken framtagen av chefsåklagare Gertrud Holm.

Enligt Gertrud Holm blir många målvaktsfall nedlagda redan på den grunden att åklagaren erfarenhetsmässigt anser att brottet inte kommer kunna klaras upp. Åklagaren har redan en bild av hur personen kommer att agera och detta grundas på erfarenheter om ett beteende från målvaktens sida som man upplevt många gånger tidigare. Holm menar att man antagligen på detta sätt ger upp en del ärenden för lättvindigt. Faktorer som påverkar ett nedläggningsbeslut är exempelvis om det misstänka brottet rör en förhållandevis liten summa pengar eller om allt vid en första anblick ”ser ut att ha gått rätt till” i ärendet. I en del fall inhämtas inte heller registreringsbevis från PRV och i några av de fall man gjort detta har man inte gått vidare med att undersöka de namn som finns registrerade. Anledningen till detta är resursbristen hos myndigheten. Man hinner helt enkelt inte kontrollera ärendet så noga som många gånger skulle behövas. Om ett ärende inte rör så stora belopp och det redan från början ser ut som att man inte kommer att kunna lösa ärendet så läggs detta ned för att kraft skall kunna läggas på mer komplicerade och större ärenden. Holm menar att man säkerligen lägger ned många ärenden som skulle kunnat klaras upp, trots att det inte ser ut så från början. Ett exempel utgörs av det tidigare kommenterade Metall-målet. Detta såg från början ut som ett vanligt rutinärende, men framsteg gjordes då målvakten i fallet berättade mer än vad som är brukligt för dessa.

Även dessa förhållanden talar tydligt om de problem EBM brottas med. Många ärenden läggs närmast rutinmässigt ned på grund av myndighetens resursbrist. I de fall man gått vidare med något ärende har det uppdagats en omfattande brottslighet som rört stora belopp. Den ekonomiska brottsligheten kostar varje år staten enorma summor. Kostnaden för en ökning av EBM:s resurser skulle antagligen återbetala sig förhållandevis snabbt. Oavsett detta är det en viktig uppgift att stävja den ekonomiska brottsligheten så att denna inte skadar den svenska ekonomin allvarligt.

8 Slutkommentarer

Målvaktsproblemet är svårt att hantera. Det mest fascinerande är att en så enkel brottskonstruktion kan vara så svår att åtgärda. Anledningarna till detta är flera. Aktiebolagen utgör en viktig grund för den fria företagsverksamheten i vårt samhälle. Bolagen kan därför inte regleras för mycket och för strängt eftersom det inte är önskvärt att näringslivet hindras med onödigt betungande och ingripande bestämmelser. Med dessa förutsättningar är det mycket svårt att bygga ett regelverk som inte på något sätt kan utnyttjas för brottsliga ändamål. En annan anledning är att rättsreglerna inte är utformade för att komma till rätta med en gärningsman som målvakten. Det förutsätts inte att någon vill ta på sig ett ansvar för en annan persons olagliga handlingar. Vårt samhälle är byggt efter vissa sociala normer, men dessa normer gäller inte för en person som inte låter sig avskräckas av den påföljd samhället hotar att påföra honom för hans oönskade handlingar. Det förutsätts att en person har så mycket att förlora på en ekonomisk sanktion att denna verkar avskräckande för honom. Detta är uppenbarligen inte fallet med varken de traditionella eller de nya formerna av målvakter. Vårt regelsystem är alltså inte utformat med hänsyn till att en person är villig att ta på sig ansvaret för en annan persons gärning så att denne kan fortsätta med sin brottsliga verksamhet. Blir denna verksamhet mycket omfattande måste målvaktsproblematiken ses som ett allvarligt hot mot samhället.

Det finns även en skatterättslig sida av detta problem, vilken dock har utelämnats i denna uppsats. Det är bland annat det svenska skattesystemet som ger incitament till att använda sig av målvakter vid brottsligheten. Som tidigare nämnts är lagledarens syfte att tillgodogöra sig en så stor ekonomisk vinning som möjligt. Det mest framgångsrika förfarandet är då att använda sig av målvakter och detta beror på det skatterättsliga, bolagsrättsliga och straffrättsliga systemet. En tredje anledning är alltså troligen att problemet är komplext i den meningen att det rör tre olika rättsområden som är beroende av varandra. Komplexiteten gör det även svårt att hitta några effektiva åtgärder mot problemet då åtgärderna dessutom inte får vara för invecklade eller ingripande med tanke på den seriösa företagsverksamheten.

Det primära syftet med att kunna identifiera en målvakt är att man då också kan sluta sig till att det finns andra personer i bakgrunden av själva brottsligheten. Det finns naturligtvis även ett värde i att lagföra målvakten för hans brott, men det torde vara mer intressant att kunna lagföra den ”egentliga” gärningsmannen, det vill säga lagledaren. Det är ju denne som planerar brotten och gör den absolut största vinningen på dessa utan att behöva bära ett straffansvar för sitt olagliga beteende. Eftersom han inte identifieras och andra bär ansvaret för hans brottslighet, kan han utan större problem fortsätta med sin verksamhet. Detta är inte acceptabelt i ett rättssamhälle. Tillåts ett sådant förfarande att pågå utan att det vidtas några åtgärder mot detta så undermineras lagstiftningens trovärdighet i samhället.

Såsom tidigare påpekats måste Sverige bedriva en effektiv bekämpning av den ekonomiska brottsligheten. Detta arbete är inte endast betydelsefullt för svensk del, utan Sverige har även ett ansvar gentemot övriga länder att hindra denna brottslighet som många gånger har internationella inslag. Sverige får inte bli en oas för den nya tidens ekobrottslingar, varifrån de kan organisera och styra sin brottslighet. Utifrån detta perspektiv måste de olika länderna harmonisera sina regelverk vad gäller exempelvis tvångsmedel och bolagsöverlåtelser. Vid ett brottsbekämpande arbete får inte formella regler lägga onödiga hinder i vägen. Om Sverige inte deltar i ett internationellt samarbete och är öppet för att ta till sig nya idéer i detta avseende, så är Sverige inte heller trovärdigt i sin bekämpning av den ekonomiska brottsligheten.

Då målvaktsbrottsligheten verkar breda ut sig till att omfatta allt fler områden, riskerar denna att bli verkligt samhällsfarlig. Det är därför hög tid att lägga fram konkreta och verkningsfulla åtgärder för att komma till rätta med denna problematik. En utgångspunkt i allt brottspreventivt arbete bör dock vara att man inte skall vidta mer ingripande åtgärder än vad som är nödvändigt. Vidare bör man inrikta sig på att komma till rätta med upphovet till problemen istället för att införa förbud mot vissa ageranden. Genom att ta bort förutsättningarna för eller incitamenten till ett brott så upphör även brottsligheten. Detta är naturligtvis ett förenklat synsätt, men likväl ett förhållande som är viktigt att ha i åtanke vid ett brottsförebyggande arbete.

Bilaga A

Metallmålet

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom den 1 november 2001, Mål nr 1054-00.

En förundersökning inleddes mot tre personer, T, W och EB, efter en anmälan enligt lagen mot penningtvätt. T var företrädare för bolaget K och W var företrädare för bolagen I, S och M. Anmälan föranleddes av att bolaget K hade gjort större utlandsbetalningar samt köpt postväxlar till bolagen I, S och M. Efter det att postväxlarna överlåtits i W:s namn hade de lösts in mot kontanter på X-Changes växlingskontor i Malmö. Åtalet mot T innefattade bl.a. grovt skattebrott och grovt bokföringsbrott. Åtalet mot W innefattade bl.a. penninghäleri.

Bolaget K bedrev verksamhet i form av handel med metaller. Bolaget sålde metallerna vidare till två andra svenska bolag, SG och A. Vad gäller SG så levererades metallerna troligen direkt från inköpslandet, antagligen Italien, till SG:s kunder, även dessa utanför Sveriges gränser. Mervärdesskatt behövde inte erläggas på försäljningen till SG då varorna inte hade befunnit sig i Sverige. Leveranserna till A var däremot mervärdesskattepliktiga eftersom varorna förts till Sverige. Någon redovisning för skatten skedde inte och bolaget K har därmed undandragit staten mervärdesskatt. Bolaget K genomförde även utlandsbetalningar till ett italienskt bolag, betalningarna avsåg troligen den inköpta metallen.

Bolaget K hade därefter, med de medel som erhållits av bolag A, överfört stora belopp med hjälp av postväxlar till företagen I, S och M. Företrädare för dessa bolag var W. W hade därefter löst in postväxlarna på X-Change samt även överlämnat postväxlar till en annan person för inlösen på X-Change. Personen W hade här fungerat som målvakt och den andra personen han överlämnat postväxlarna till, EB, var troligen den som stod bakom hela upplägget. Denna person hade man inte lyckats få tag på.

Bolagen K, I, S och M är idag försatta i konkurs. Bolagen har troligen endast använts för att genomföra metallaffärerna, och man har aldrig haft för avsikt att bedriva någon seriös näringsverksamhet i dem. Verksamheten har gått ut på att tjäna så mycket pengar som möjligt och att avsluta det hela när skattemyndigheten och andra börjat ana oråd. Ingen direkt verksamhet har bedrivits i något av bolagen. Man har även funnit ett antal motorcyklar registrerade i bolaget M (ett företag i livsmedelsbranschen), vilket kan tyckas märkligt. Syftet med att använda sig av bolag i flera led och dela upp postväxlarna på tre olika bolag har troligen endast varit att förvillna en

eventuell utredning, genom att exempelvis försvåra en spårning av penningflödet.

I detta upplägg kan man möjligen påstå att det finns två målvakter. Både T och W står som företrädare för de olika bolag som är inblandade i affärerna. Den som verkar ha organiserat det hela, EB, har man inte lyckats få tag på. Denne står inte heller som företrädare eller nämns vid namn i några dokument. Den information man har om honom är i huvudsak den som man kunnat få fram av personerna T och W. Möjligen står även flera personer bakom EB, det vill säga denne är i sin tur endast underordnad personer högre upp i den brottsliga hierarkin.

I målet är även av intresse att se på åtalet och domskälen vad avser penninghäleri. För att detta brott ska föreligga krävs ett fullbordat förbrott. När det gäller skattebrott omfattar straffansvaret endast åtgärder som vidtagits då effekten av brottet har inträtt. Det är således först när skattebrottet lett till en för låg debitering av skatt som den skattskyldige kan sägas ha berikat sig. Den åtalade gärningen avser åtgärder i samband med inlösen av postväxlar. I samtliga fall har inlösen skett i omedelbar anslutning till att betalning influtit från bolag A till bolag K. T har emellertid inte vid denna tidpunkt undandragit staten något skattebelopp. Åtgärden att inlösa postväxlar har därmed inte varit ägnad att dölja att T berikat sig genom brottslig gärning. Åtalet för penninghäleri ogillades därför.⁹²

Även den skrift som skickades från EKO-brottsmyndigheten med anledning av domen och brottet penninghäleri är av intresse. I denna förklaras problemet och där sägs att de misstänkta som förekommer inte agerar som lagstiftaren tänkt sig och att de därför inte går att komma åt på ett effektivt sätt med nuvarande lagstiftning.⁹³

⁹² Hovrätten över Skåne och Blekinge, Mål nr 1054-00, s. 11.

⁹³ Ekobrottsmyndigheten södra avdelningen, *Ang. penninghäleri 9 kap 6 a § Brottsbalken*, skrivelse den 16 november 2000.

Bilaga B

Luftfakturamålet

Bolaget LA är en enskild firma registrerad av A. Firman har bedrivit bokföringspliktig verksamhet i form av svetsning, målning samt uthyrning av maskiner. A har stått som formell företrädare för firman och för den faktiska verksamheten har J och H ansvarat. I verksamheten har osanna fakturor upptagits till ett belopp av 2,8 miljoner kronor. Verksamheten i LA överfördes till bolaget BA. Företrädare för detta har varit J och H. Även i detta bolags bokföring har upptagits oriktiga fakturor till ett belopp av 2,4 miljoner kronor. Utöver detta har man även utelämnat intäkter om 2,8 miljoner kronor. Nedan används benämningen A för att beteckna båda företagen.

De osanna fakturorna har utställts av ett antal olika bolag som delvis har haft samma företrädare. Transaktionerna har utförts genom att bolagen ställt ut fakturorna till A-företagen och intäkterna för dessa har sedan överlämnats i form av postväxlar till företrädarna för A. De belopp som A betalat för de falska fakturorna har de fått tillbaka i form av postväxlar. På detta sätt har A-företagen kunnat undanhålla intäkterna från beskattning.

Bolagen som utställt fakturorna har inte bedrivit någon egentlig verksamhet, utan endast utnyttjats för att utfärda fakturor och på så sätt skapa kostnader i A. Anledningen till förfarandet är att A velat dölja att de använt sig av svart arbetskraft. Då man utfört arbete med svart arbetskraft så finns det en summa pengar i bolaget, som man har problem att redovisa på ett tillfredsställande sätt. Genom fakturorna kan man då skapa kostnader i bolaget. Bolagen som utställt fakturorna har erhållit 5 – 10 % av fakturornas belopp i provision för tjänsten. Bolagen som utfärdat fakturorna har utnyttjats endast för detta ändamål och har därefter sålts vidare utan bokföring etc. till målvakter. Det har alltså från början varit meningen att endast utnyttja bolagen så mycket som möjligt för att tjäna pengar. Man har sedan ”kört bolagen i botten” och när dessa hotats av konkurs eller fått skattemyndighetens ögon på sig har man gjort sig av med dem genom försäljning till en målvakt.

Förfarandet med luftfakturor är relativt svårupptäckt. Det är ofta en ren tillfällighet om detta upptäcks, eftersom de utställda fakturorna finns i olika bolag. En möjlighet är att genom husrannsakan komma åt kopior på utställda fakturor eller andra bevis för att bolaget utställt dessa. Därefter måste man spåra fakturorna. Vid en revision är det i stort sett ingen som reagerar över en till synes helt riktig faktura. Skulle alla dessa kontrolleras och följas upp skulle det krävas enorma resurser.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Prop. 1993/94:50, *Fortsatt reformering av företagsbeskattningen*.

Prop. 2000/01:105, *Förbud mot juridiskt eller ekonomiskt biträde i vissa fall*.

Prop. 2000/01:150, *Likvidation av aktiebolag m.m.*

SOU 1996:185. *Straffansvarets gränser del I, överväganden och förslag*.

SOU 1998:47. *Bulvaner och annat*.

Lagrådets svar på *Lagrådsremiss över likvidation av aktiebolag m.m.*

Litteratur

Litteratur

Ekobrottsmyndigheten, *Ekonomisk brottslighet och dess bekämpning Lägesrapport som underlag för myndighetsgemensamma riktlinjer inför 2000*, Rapport 1999:2.

Ekobrottsmyndigheten, *Lägesrapport som underlag för myndighetsgemensamma riktlinjer inför 2001*, Rapport 2000:1.

Ekobrottsmyndigheten, *Ekonomisk brottslighet och dess bekämpning, Rapport om den ekonomiska brottsligheten under år 2000 samt underlag för myndighetsgemensamma riktlinjer inför år 2002*, Rapport 2001:1.

Grönfors, Kurt, *Avtalslagen*, tredje upplagan, Norstedts juridik, Göteborg 1995.

Grönfors, Kurt, *Ställningsfullmakt och bulvanskap*, Kungl. Boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner, Stockholm 1961.

Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, Iustus Förlag, Uppsala 2001.

Kronqvist, Christer, Runesson, Håkan, Sörgård, Ingela, *Vad är ekobrott?*, Brottsförebyggande rådet, Stockholm 1997.

Lundén, Björn, *Aktiebolag - skatt ekonomi juridik*, nionde upplagan, Uddevalla 2001.

Riksenheten mot ekonomisk brottslighet, *Bolagsplundring - Översiktlig kartläggning och förslag till åtgärder*, Åklagarväsendet rapport 1996:1.

Rikskriminalpolisen, Kriminalunderrättelsetjänsten, Analysroteln, *Organiserad brottslighet i Sverige 2000*, RKP KUT Rapport 2001:13.

Riksåklagaren, Rikspolisstyrelsen, *Utredning angående vissa frågor om ekonomisk brottslighet*, 1992-01-07.

Åhman, Ola, *Behörighet och befogenhet i aktiebolagsrätten*, Iustus förlag, Uppsala 1997.

Artiklar

Karlgren, Hjalmar, Säkerhetsöverlåtelse och pantsättning av lös egendom, I *Svensk Juristtidning* 1936, s. 161.

Opublicerat material

Heningsson, Christer, *Synpunkter i anledning av "företagarkörkort"*, Ekobrottsmyndigheten södra avdelningen, 2001-10-05, Dnr A 940-2001/0457.

Ekobrottsmyndigheten södra avdelningen, Kriminalinspektör Ann-Charlotte Malm, kriminalinspektör Leif Mohlin, bitr. chefsåklagare Cay Kallin, *Ang. penninghäleri 9 kap 6 a § Brottsbalken*, brev sänt till Rättsliga funktionen Ekobrottsmyndigheten Stockholm samt Finanspolisen den 16 november 2000.

Örnemark Hansen, Helén, *Får man tackla en målvakt?*, under tryckning.

Intervjuer

Intervju med personer vid Ekobrottsmyndigheten i Malmö:

Avdelningschef Gösta Ivarsson

Chefsåklagare Gertrud Holm

Biträdande chefsåklagare Cay Kallin

Biträdande chefsåklagare Christer Ström

Kriminalinspektör Ann-Charlotte Malm

Övriga:

Chefsjurist Per Nordström vid PRV:s bolagsavdelning.

Intervju med utredningschef Ulf Rönndahl på försäkringsbolaget If
Skadeförsäkring.

Kammaråklagare Tom Svensson vid Internationella åklagarkammaren i
Malmö med placeringsort Helsingborg.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1928 s. 57.

NJA 1930 s. 306.

NJA 1939 s. 228.

Hovrätten

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom den 1 november 2001,
Mål nr 1054-00.